Л. М. Вольнова

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Методичні рекомендації
для самостійної роботи студентів

Київ – 2011

Підготовлено кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри галузевої психології та психології управління Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М. П. Драгоманова *Л. М. Вольновою*

Рецензенти:

О. Б. Мельничук – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри галузевої психології та психології управління Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М. П. Драгоманова

О. М. Ічанська – кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Вольнова Л. М. Історія психології: Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 45 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, методичні вказівки щодо організації самостійної роботи, основні поняття до кожної теми, питання для самоконтролю знань, список літератури для обов'язкової роботи з першоджерелами, творчі завдання, а також список рекомендованої літератури.

Рекомендовано до друку рішенням Науково-методичної ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 28 лютого 2011 року)

© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2011

© Вольнова Л. М., 2011

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів підготовлені відповідно до програми курсу «Історія психології».

Самостійна робота з курсу «Історія психології» займає важливе місце у навчальному процесі ВНЗ при підготовці студентів. Знання історії психології виступає необхідною умовою формування професійної майстерності, важливою передумовою успішного вирішення задач будь-якого рівня – як теоретичних, так і практичних. Вона допомагає соціальному педагогу і психологу здійснювати творчий діалог з минулим, служить своєрідним компасом, що дозволяє успішно орієнтуватися у великому матеріалі, накопиченому в ході історичного розвитку психологічного пізнання, використовувати продуктивні ідеї попередників при розгляді актуальних проблем педагогіки і психології.

Завдання для самостійної роботи спрямовані на те, щоб студенти глибше вивчили основні етапи та умови становлення психологічного знання в контексті розвитку науки і культури певного історичного періоду; навчилися аналізувати творчі ідеї та наукову спадщину відомих зарубіжних і вітчизняних учених, що склали внесок у розвиток психологічної науки; оцінили значення основних напрямів і шкіл у світовій та вітчизняній психології в їх історичній динаміці, а також оволоділи цілісною картиною генезису психологічних ідей.

Матеріали даних практичних рекомендацій для самостійної роботи студентів з курсу «Історія психології» мають таку структуру:

– на початку кожної теми подано методичні вказівки щодо організації самостійної роботи студентів при підготовці даної теми;

– означено основні поняття до кожної теми, які обов’язково мають бути відображені студентом у словнику психологічних термінів;

– визначено питання для самоконтролю знань;

– наведено список літератури для обов’язкової роботи з першоджерелами, що передбачає анотування або ж конспектування вказаних робіт в цілому чи їх окремих частин (відповідно до теми та проблем, які розглядатимуться на практичному занятті);

– запропоновано творчі завдання (проблемні ситуації), що спрямовані на розвиток умінь застосовувати набуті теоретичні знання в практиці психологічної роботи;

– вказано рекомендовану основну та додаткову літературу.

Залежно від профілю спеціальності фахівця, умов організації навчального процесу (денна, заочна, дистанційна форми навчання) та часу, визначеного в навчальних планах на практичні заняття з курсу історії психології, в кожному окремому випадку можуть бути відібрані також деякі із запропонованих завдань для самостійної роботи студентів, визначені процедури виконання цих завдань та оцінки результатів.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
з дисципліни «Історія психології»

МОДУЛЬ 1.
ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

ТЕМА 1.1. Історія психології: теоретичні та методологічні підстави

Методичні вказівки: при виконанні завдань студентам необхідно проаналізувати предмет історії психології, її місце в системі психологічних дисциплін, етапи становлення та розвитку психологічних знань у рамках інших сфер діяльності та наук. Студенти повинні засвоїти сутність таких основних понять, як історія психології, психологічне знання та предмет історії психології; ознайомитися з принципами побудови історії психології та методами історико-психологічного дослідження.

Студентам слід звернути особливу увагу, по-перше, на те, що історія психології оперує специфічними методами дослідження, які її в цьому плані відрізняють від інших наук; а, по-друге, що історія психології досліджує не саму психічну реальність, а уявлення про неї, що складаються на різних етапах історії і в різних культурних ареалах. Студенти повинні також зрозуміти відмінність історії психології від історичної психології.

На самостійне опрацювання виносяться підходи різних авторів до періодизації історії психології.

Основна література: 1, 4, 5, 6, 19.

Додаткова література: 30.

Словникова робота: історія психології, метод історико-психологічного пізнання, методологічний принцип, об'єкт історії психології, предмет історії психології, психологічне знання, психологічне пізнання.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. В чому полягає специфіка предмету історії психології?
2. Яке значення питання про предмет психології для реконструкції історико-психологічного процесу?
3. Вкажіть основні підходи у визначенні предмету історії науки.
4. Перерахуйте особливості предметної області історії психології.
5. Які переваги та недоліки різних концепцій історії психології?
6. В чому полягає відмінність психологічного знання від психологічного пізнання?
7. Які форми існування психологічного знання представлені в сучасній суспільній та індивідуальній свідомості?
8. Які умови, причини і періодизація розвитку психологічних знань?

9. В чому полягає категоріальний підхід до методології історії психології? Хто автор цього підходу?

10. Опишіть основні методологічні принципи історії психології.

11. Які методи дослідження використовує історія психології? Охарактеризуйте самостійні методи історії психології.

12. Які тенденції відрізняють сучасний стан історії психології?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Теплов Б. М. О культуре научного исследования / Б. М. Теплов // Избранные труды. – Т. 2. – М., 1985. – С. 310-317.

2. Теплов Б. М. О некоторых общих вопросах разработки истории психологии / Б. М. Теплов // Теплов Б. М. Избранные труды. – Т.2. – М., 1985. – С. 191-198.

3. Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження (принципи тлумачення текстів першоджерел) / В. А. Роменець // Психологічні проблеми навчання, виховання, активності та розвитку особистості : матеріали звітної наукової сесії Ін-ту пс-гії АПН України. – К., 1995. – С. 4-15.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. ..... форма існування психологічного знання припускає цілеспрямований процес збору й аналізу психологічної фактології.

2. Розвиток психологічного знання як результату творчої пізнавальної діяльності людини в його цілісності і в його реальній діалектиці на різних етапах .... людства складає ..... історії психології.

3. ..... підхід у визначенні предмету історії науки (у тому числі психології) робить акцент на зовнішній історії розвитку наукового знання.

4. Відображаючи реальну діалектику психологічного пізнання, історія психології сама є ..... науковою дисципліною.

5. Предметом історії психології є динаміка психологічного пізнання в його цілісності, що включає вивчення: самого наукового знання – .....- ..... аспект; процесу формування наукових ідей і уявлень у галузі історії психології – ..... аспект; соціально-культурних та організаційних умов і передумов психологічного пізнання – ..... аспект; носія, суб'єкта психологічного пізнання – .....-..... аспект.

Завдання 2. Прокоментуйте наступні висловлювання. З ви якими погоджуєтеся (не погоджуєтеся)? Поясніть чому.

1. Поява психологічних знань за часом зіставна з народженням людської цивілізації.

2. За своєю гносеологічною природою історія психології є віддзеркаленням відображеного.

3. Принцип єдності минулого, теперішнього часу і майбутнього фіксує розуміння ролі та цільової функції історико-психологічних досліджень.

4. Правильніше говорити про появу психології як науки саме з XVIII - початку XIX ст.

5. Джерелами для історії психології служать, перш за все, праці вчених, архівні матеріали.

Завдання 3. Заповніть таблицю, використовуючи знання про етапи становлення психологічної науки (зокрема, за Т. Д. Марцинковською).

Етап становлення	Часовий проміжок	Період	Предмет вивчення	Домінуючі методи дослідження
донауковий	до VII-VI ст. до н.е.	міфологічні уявлення	.....	немає
		..... вчення		
.....	VII-VI ст. до н.е. – кін. XVIII-поч. XIX ст.	Античність	душа як джерело	методи філософії, медицини та .....
		Середньовіччя	.....	метод .....
		Відродження та Новий час	Свідомість – її ..... і шляхи її	інтроспекція та методи логіки – ....., ..., ...
психологія як самостійна наука	початок XIX ст. – і дотепер	асоціативна психологія (кін. XVIII-поч. XIX ст. – сер. XIX ст.	Свідомість, що складається з відчуттів, уявлень і	інтроспекція, логіка, методи ..... наук
		..... психологія, середина XIX – поч. XX ст.	Елементи психіки, ототожнювані головним чином з	..... метод, а також інтроспекція
		Методологічна криза ...-.....-ті роки XX ст.	Поява декількох предметів психології: елементи психіки, ... психіки, ... структури психіки та ..... поведінка	психоаналіз, ..., експериментальні та інструментальні методи
		психологічні школи, 40-60-ті рр.XX ст.	внутрішня сутність особистості	.....
		Сучасна психологія, ...-ті рр. - кінець XX ст.	Розвиток предмету психології в рамках окремих психологічних шкіл	Вдосконалення ..... методів дослідження психіки, поява різноманітних ..... методик

МОДУЛЬ ІІ.
МІФОЛОГІЧНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

ТЕМА 2.1. Міфологічні уявлення про душу народів світу

Методичні вказівки: при виконанні завдань студентам необхідно проаналізувати, насамперед, загальні уявлення про магічні вірування в сили душі, зрозуміти специфіку відображення психологічних знань у казках, легендах, замовляннях, звичаях та обрядах; усвідомити роль таких феноменів як тотемізм, табу, ритуали, метампсихоз і метаморфози у виникненні уявлень про душу. При цьому студенти повинні засвоїти таке основне поняття як душа, будучи здатними співставити його тлумачення в різних міфологічних віруваннях. Особливу увагу слід звернути на джерела психологічних знань у міфологічний період, а також на спільні та відмінні особливості психологічних уявлень у стародавніх слов'ян і народів Стародавнього Сходу.

Розглядаючи трактування душі у Стародавніх Індії, Китаї та Єгипті, слід пам'ятати, що історія психології вивчає особливості розвитку психологічних знань, а не власне міфології чи древньої релігії. При цьому чітко розмежовувати ідеї релігійно-міфологічні та психологічні.

Основна література: 4, 7, 10.

Додаткова література: 22.

Словникова робота: анімізм, антропоморфізм, гилозоїзм, душа, міфологічне мислення, тотемізм, фаталізм, табу, ритуали, метампсихоз і метаморфози.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Як виникли уявлення про душу?
2. В чому полягає специфіка розгляду душі у міфологічному світогляді?
3. Поясніть специфіку відображення психологічних знань у казках, легендах, замовляннях, звичаях та обрядах.
4. Що становить собою тіло у ведичних вченнях?
5. Як розглядаються проблеми періодизації життєвого шляху у ведичних вченнях?
6. Які ідеї зі східних вчень втілилися в психоаналізі?
7. Назвіть ресурси особистісного росту, які містяться у вченнях йоги, буддизмі, даосизмі.
8. Що спільного та відмінного у староєгипетських та староіндійських міфологічних вченнях про душу?
9. Як розвивалися уявлення про душу в натурфілософських вченнях Стародавньої Греції?
10. Вкажіть основні риси староукраїнських міфологічних уявлень про душу.

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Медицина // Хрестоматия по истории древнего мира. – М., 1975. – С. 72-73.

2. Отрывки из речей покойного // Хрестоматия по истории древнего мира. – М., 1975. – С. 65-66.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. За віруванням стародавніх українців, людська душа після смерті може набувати вигляду ..... , ..., ...

2. На відміну від душ звичайних небіжчиків, душі ..... покійників не можуть з'являтися до родичів на поминки.

3. В древньому Єгипті перехід до ..... (тобто уподібненню богів людям) проходив повільно.

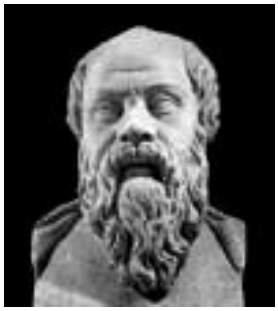
4. Пробудження кожної конкретної чакри пов'язано не лише з відповідними ділянками тіла, але й зі специфічними факторами життя: ....., ... та .....

5. Характерною рисою буддизму є його .....-..... спрямованість.

Завдання 2. Співвіднесіть портрети видатних мислителів з їх іменами та творами.

а) Арістотель; б) Платон; в) Сократ

1) «Про душу»; 2) «Менон»; 3) «Протагор»; 4) ніколи нічого не писав.

 А В С

Завдання 3. Фань Джен – філософ, якого часто називають «китайським Арістотелем», вважав, що «*тіло – це матерія духу; дух – це функція тіла. Назви різні, але суть одна. Дух для матерії те ж, що гострота для ножа. Назва «гострота» не є ніж. Назва «ніж» не є гострота. Природно, що без гостроти немає ножа, а без ножа немає гостроти. Ніхто не чув, щоб ніж зникав, а гострота існувала. Хіба можна допустити, що тіло вмирає, а дух продовжує існувати?*»

Поясніть, як ви розумієте вказане висловлювання.

Завдання 4. Про кого американський історик психології А. Роджерс говорив наступне: «*Особливості одягу і зовнішнього вигляду – його мантія і довга борода – виділяли його серед решти людей. Його запрошували, щоб порадитися при обговоренні важких моральних проблем. У багатьох сім'ях він був свого роду домашнім священиком. Бесіди, які він вів, були вельми схожі на сучасну проповідь та історично дійсно пов'язані з нею*».

Який внесок цієї особистості в історію становлення психологічних знань?

МОДУЛЬ ІІІ.
ФІЛОСОФСЬКИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

ТЕМА 3.1. Розвиток психологічних знань у Середні віки

Методичні вказівки: при ознайомленні з розвитком психологічних знань у період Середньовіччя студенти повинні, насамперед, проаналізувати загальну історичну, культурну та соціальну ситуацію в цей час. При цьому слід звернути увагу, що розвиток європейських (християнська антропологія) та арабомовних (аверроїзм) психологічних знань відрізняється, що визначається значною мірою пануючою релігією. При цьому студенти повинні засвоїти такі основні поняття як пневма, схоластика, теоцентризм та волюнтаризм. При цьому звернути увагу на ролі В. Оккама та Р. Бекона в об’єктивізації психологічних знань.

На самостійне опрацювання виносяться питання розвитку та виховання дітей в епоху Середньовіччя, які слід розглянути: а) у розрізі арабомовного та європейського світу; б) у порівнянні схоластичних та гуманістичних ідей. Крім того, студенти повинні розглянути ідеї східної патристики у психології Київської Русі, а також вчення Кирила Туровського, Ніла Сорського та Максима Грека про душу.

Основна література: 1, 4, 6, 7, 10, 19.

Додаткова література: 25, 27, 32.

Словникова робота: аверроїзм, перипатетика, пневма, суфізм, фаталізм; інтенція, інтенціональність, номіналізм, схоластика, теологічне мислення, теоцентризм, томізм, християнська антропологія, волюнтаризм.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Які чинники впливали на розвиток психологічних переконань у Середні віки? Дайте загальну характеристику середньовічного мислення.
2. Які напрями отримала психологічна думка в арабомовній філософії? у містицизмі? в схоластиці?
3. Чим характеризується християнська антропологія?
4. Як складалося поняття про особистість? в чому полягає специфічний зміст поняття особистості в Середні віки?
5. Які підходи в розумінні людини формуються в арабомовній культурі?
6. Як описується шлях духовного вдосконалення в Середні віки?

7. Що виступає ідеалом пізнання в Середньовіччі?

8. Як у психологічних вченнях цього періоду вирішувалися психофізичні та психофізіологічні проблеми?

9. Вкажіть основні погляди Фоми Аквінського на природу душі.

10. Чим характеризуються погляди В. Оккама та І. Дунса Скотта?

11. Які ідеї лежали в основі вчення Ібн Сіни?

12. Як Ібн Рушд вирішував проблему «активного» та «пасивного» розуму?

13. Хто з арабомовних мислителів спеціально займався проблемою зорового сприймання?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Августин А. Исповедь / А. Августин. – М., 1978.

2. Оккам У. Отрывки [Электронный ресурс] / Уильям Оккам. – Режим доступа : http://www.lib.ru/INOOLD/OKKAM/okkam.txt

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Світогляд в епоху середньовіччя стає .....

2. Основне джерело християнської антропології – це .....

3. В епоху середньовіччя (поряд з душею та тілом) вперше було виділено ..... як складову людини, як єдиної істоти.

4. Психологія арабомовних народів формувалася у період ..... відносин.

5. Вплив одночасної дії протилежних по знаку емоцій на соматичний стан отримав у вченні Авіценни назву феномена «..... .....».

6. Авіценною вперше був використаний метод .....

7. Згідно з Нілом Сороським, особиста воля кожної людини повинна підкорятися лише одному авторитету – ....

8. Антропоцентризм Кирила Туровського полягає у визнанні високого покликання людини та верховенства .....

Завдання 2. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Аверроїс; б) Альгазен; в) Іоанн Дунс Скотт; г) Ібн Сіна; д) П’єр Абеляр; е) Уільям Оккам; є) Фома Аквінський.

1. Основоположник експериментальної психофізіології в арабомовній філософсько-психологічній думці Середньовіччя.

2. Арабомовний дослідник, який висловив думку про рівність людей за інтелектуальними здібностями.

3. Вперше серед арабомовних вчених розглянув питання тривалості сенсорних психічних актів.

4. Арабський учений Середньовіччя, висунув і обгрунтував вчення про унікальність і індивідуальну неповторність «натур» різних людей.

5. Автор ідеї про інтенціональну природу акту сприйняття та пізнання в цілому.

6. Запропонував розгорнену періодизацію вікового розвитку людини.

7. Автор «Історії моїх бід», де подається аналіз психології життєвого шляху людини.

8. Висуває і відстоює положення про свободу волі.

9. Утвердив у період середньовіччя закон «економії мислення».

10. Стверджував, що людині властиві такі особливості дій, що витікають з її душі, які відсутні в інших живих істот.

Завдання 4. Згідно з його думкою, «не варто множити сутності без потреби». Кому зі середньовічних філософів належать ці слова? Як ви розумієте їхню сутність?

Завдання 3. Співвіднесіть портрети видатних мислителів з їх іменами та творами.

а) Авіценна; б) Фома Аквінський; в) Уільям Оккам; г) Роджер Бекон.

1) «Канони лікарської науки»; 2) «Метафізика»; 3) «Книга знання»; 4) «Сумма теології»; 5) «Зведення всієї логіки».

A

B

C

D

ТЕМА 3.2. Розвиток психологічних знань в епоху Відродження

Методичні вказівки: при опануванні матеріалу з даної теми студенти повинні познайомитися з загальною характеристикою періоду Відродження, проаналізувати вплив таких принципів як антроцентризм та титанізм на формування психологічних знань. Особливу увагу слід звернути на специфіку відображення в моральній філософії антропологічних та психологічних ідей. При цьому слід розкрити також сутність літератури та мистецтва як особливих сфер розвитку гуманістичних психологічних традицій у цей період. Серед основних студенти повинні засвоїти поняття антропоцентризму, гуманізму та пантеїзму.

На самостійне опрацювання виносяться питання відображення психологічних ідей у представників східнослов'янського Передвідродження та

Відродження (Інокентій Гізель, Касіян Сакович). При цьому студентам слід порівняти психологічні аспекти навчання і розвитку дітей в епоху Відродження в Західній Європі та на території Київської Русі.

Основна література: 1, 4, 5, 6, 11, 19.

Додаткова література: 23, 25, 26, 27, 32.

Словникова робота: антропоцентризм, гуманізм, моральна філософія, сенсуалізм, титанізм, секуляризована етика, пантеїзм.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Вкажіть основні риси культури Відродження.
2. Як формувався гуманістичний погляд на людину в епоху Відродження?
3. Як впливало становлення природничо-наукового знання і розвиток медицини на уявлення про душу?
4. Як розв'язувалася проблема особистої гідності в роботах Поджо Браччоліні?
5. В чому полягали погляди Д. Фракасторо в області теорії образів?
6. Яка проблема була основною в творчості П. Помпонацці? Про які три види розуму говорив П. Помпонацці?
7. Що є вищою цінністю у Леонардо да Вінчі? Як розглядав співвідношення теорії і практики Леонардо да Вінчі?
8. Які ідеї гуманістів Відродження є актуальними для вікової та педагогічної психології на сучасному етапі їх розвитку?
9. Вкажіть спільні та відмінні риси у формуванні психологічних ідей у Західній Європі на території Київської Русі.

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Леонардо да Винчи. О ложный науках // Леонардо да Винчи. Избранные произведения. В 2 т. – Т.1. Репринт с изд. 1935 г. – М. : Ладомир, 1995. – 415 с.
2. Петрарка Ф. Сонеты / Ф. Петрарка ; пер. с лат. и ит. – М. : ТОО Летопись, 1997. – С. 30-33, 126-127, 140, 148, 174-175, 190, 195, 325.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Виникнення в епоху Відродження ..... як мистецького витвору стало символом утвердження значення індивіда.

2. Принцип епохи Відродження, який утверджує велич людини – це .....

3. Основний принцип психології західноєвропейського Відродження – це принцип .....

4. Володимир Мономах вважав, що основою всіх успіхів людини є її .....

5. Касіян Сакович стверджував, що «Душа є ..... Тіла, вона не вмирає».

6. Інокентій Гізель першим написав, що «нічого немає в інтелекті, чого не було в .....».

Завдання 2. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Бернардіно Телезіо; б) Джон Локк; в) Еразм Ротердамський; г) Леон Баттіста Альберті; д) Володимир Мономах; е) Митрополит Никифор; є) Леонардо да Вінчі; ж) Ян Амос Коменський.

1. Учений епохи Відродження, котрий висунув думку про поєднання наочності з позитивними емоціями в процесі засвоєння знань.

2. Учений епохи Відродження, котрий висунув ідею про необхідність дивитися на дитину, як активного суб'єкта психолого-педагогічної діяльності.

3. Філософ епохи Відродження, який розробив теорію афектів.

4. Ввів поняття уяви, яке в процесі творчості з'єднує пізнання і мислення.

5. Вважав, що основне призначення людини, її головна відмінність від тварини – в її творчій здатності, у творчості.

6. На його думку, пізнання дійсності повинно спиратися на відчуття та досвід.

7. Український філософ періоду Передвідродження, котрий стверджував, що виховання повинно бути пов'язаним з практичним аспектом та потребами життя людини.

Завдання 3. Про кого з мислителів Відродження було сказана така фраза: «*Царицею наук» для нього виступає не філософія, а живопис*»? Поясніть, чому виникло таке твердження та як ви його розумієте.

Завдання 4. У своєму «Посланні…» митрополит Київський Никифор встановив три рівні людської психіки. Знайдіть відповідність і викресліть зайвий варіант:

1) словесний	*а) воля*
2) нестямний	*б) почуття*
3) жаданий	*в) емоції*
4) розумний	*г) розум*

Завдання 5. Співвіднесіть портрети видатних мислителів з їх іменами та творами.

а) Еразм Роттердамський; б) Леонардо да Вінчі; в) Ян Амос Коменський; г) П'єтро Помпонацці.

1) «Про розум, свободу волі і визначення»; 2) «Похвала Глупоті»; 3) «Світ чуттєвих речей в малюнках»; 4) Не лишив систематичного викладу своїх думок.

A

B

C

D

ТЕМА 3.3. Філософсько-психологічна думка кін. XVII-поч. XIX ст. (епоха Нового часу та Просвітництва)

Методичні вказівки: при опануванні матеріалу студенти повинні проаналізувати загальні риси період у Нового часу, а також виявити причини, що сприяли переходу науки, в тому числі й психологічної, на новий етап розвитку. Особливу увагу слід зосередити на вченні Р. Декарта, яке дало початок нового погляду на предмет психологічних пошуків, а також встановити особливості відображення поглядів видатного філософа як у психологічних поглядах його сучасників, так і його наступників. При вивченні праць філософів епохи Нового часу та Просвітництва студенти повинні встановити характерні риси емпіричного (Томас Гоббс, Готфрід Лейбніц, Дені Дідро, Жан Ламетрі та ін.) та педагогічного напрямів у психології (Джон Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін.) у порівнянні з попередніми періодами; а також виокремити специфічні ознаки асоціативної психології (Давід Гартлі, Джордж Берклі, Девід Юм).

Студенти повинні, насамперед, оволодіти такими поняттями як волюнтаризм, гносеологія та телеологія. На самостійне опрацювання виносяться питання розвитку психологічних ідей на території України, що відображені, зокрема, у працях Григорія Конiського, Феофана Прокоповича, Івана Вишенського та Григорія Сковороди. При цьому слід здійснити порівняльний аналіз західноєвропейської психологічної думки та розвиток психології в Україні.

Основна література: 1, 4, 5, 6, 12, 18, 19.

Додаткова література: 23, 25, 27, 32.

Словникова робота: волюнтаризм, агностицизм, асоціація, дедукція, індивідуалізм, індукція, інтроспекція, соліпсизм, монадологія, раціоналізм,

емпіризм, гносеологія; телеологія, феноменологія, френологія; дуалізм, паралелізм, монізм, аперцепція, сенсуалізм.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте вплив Галілео Галілея та Френсіса Бекона на формування науки XVIII ст. загалом та психології, зокрема.
2. Які два напрями в методології науки протистояли один одному в досліджуваний період?
3. Які наукові досягнення зробили найсильніший вплив на Рене Декарта?
4. Декарт виділяє низку правил, якими повинен керуватися дослідник, щоб досягти об'єктивності. Що це за правила? Як ви їх розумієте?
5. Що таке психофізична проблема?
6. В чому полягає онтологічний дуалізм Рене Декарта?
7. Хто із сучасників і чому критикував Рене Декарта?
8. Яке вирішення проблеми Р. Декарта отримали у Б. Спінози?
9. Чому Джона Локка називають «батьком» емпіричної психології? Які рівні пізнання виділяє Локк? Як ці теоретичні положення відобразилися у його психолого-педагогічних поглядах?
10. Порівняйте погляди Томаса Гоббса та Готфріда Лейбніца на людину, її душу.
11. Які психологічні проблеми розроблялися у вітчизняній філософії та науці у XVIII ст.?
12. Які чинники сприяли розвитку сенсуалістичної психології в XVIIIст.?
13. Що стало об'єднуючою ідеєю для психології Просвітництва?
14. Що нового вніс у теорію Декарта Жан Ламетрі?
15. Які ідеї Дж.Локка були розвинуті в теорії Джорджа Берклі?
16. В чому різниця між сприйняттями і уявленнями, з погляду Д. Юма?
17. Яка роль теорії Девіда Гартлі в розвитку психології?
18. Які ідеї німецької класичної філософії зробили вплив на розвиток психології?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Декарт Р. Страсти души / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/books/1378/Descartes/Des_490-490.htm
2. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме / Джон Локк // Избранные философские произведения в двух томах. – Т. I. – М., 1960. – С. 153-162.
3. Спиноза Б. Этика. Раздел: тело и душа. [Электронный ресурс] / Бенедикт Спиноза. – Режим доступа : http://www.auditorium.ru/books/1378/Spinoza/Spi.htm

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Згідно психологічної думки Нового часу, вищим принципом буття є .....

2. Френсіс Бекон поклав в основу своєї класифікації знань три пізнавальні здібності – пам'ять, …… та розум.

3. Джон Локк вводить у психологічну науку поняття .....

4. Сенс людського життя Іван Вишенський вбачав у набутті людиною найвищого рівня ....., перевтілення її у «.....» людину шляхом містичного стану «.....».

5. Григорій Сковорода формує думку, що ..... – дочка мудрості. ..... – це віднайдення не тільки свого особливого, а й загальнолюдського, початкового, що відображає верховне буття. ..... як пошук самого себе є знаходженням людини, людської природи.

6. Б. Спіноза вважав, що є головні сили, які правлять людьми – це ....., радість і .....

7. Лейбніц виділяє в душі декілька областей. Це область виразного знання, область ..... знання і область .....

Завдання 2. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Джон Локк; б) Бенедикт Спіноза; в) Іван Вишенський; г) Галілео Галілей; д) Іван Павлов; е) Томас Гоббс; є) Рене Декарт.

1. Йому належить визначення душі дитини як «чистої дошки».

2. Він запропонував схему найпростішого безумовного рефлексу.

3. Вводить кількісну математичну обробку експерименту в науці, в тому числі й психології.

4. Обґрунтовує погляд на людину як на тілесно-духовну істоту.

5. У своїх працях стверджував, що сенс людського життя в набуття людиною найвищого рівня духовності.

6. Орієнтувався на модель організму як механічно працюючої системи.

7. Проголошує асоціацію як універсальний закон психології.

Завдання 3. Бенедикту Спінозі належать такі слова: «*Людське безсилля в приборканні та обмеженні афектів я називаю рабством. Бо людина, піддатлива афектам, вже не володіє сама собою, але знаходиться в руках фортуни, і притому в такій мірі, що вона, хоча і бачить перед собою краще, проте змушена слідувати гіршому. Я маю намір показати в цій галузі причину цього і розкрити, крім того, що мають в собі афекти доброго і поганого*».

Російська дослідниця М. М. Малашкіна, аналізуючи їх, стверджує, що Б. Спіноза практично «ходить» навколо відкриття психоаналізу. Поясніть таке твердження вченої.

Завдання 4. Візьміть участь у суперечці двох мислителів. Чия точка зору вам ближча? Визначте сучасну позицію з цього питання.

«*Всі люди зі звичайною організацією володіють однаковими розумовими здібностями*» (К. Гельвецій).

«*Пане Гельвецій, дайте відповідь на маленьке запитання. Ось п'ятсот тільки що народжених дітей, їх готові віддати вам на виховання за вашою системою; скажіть мені, скількох із ви зробите геніальними людьми? Чому не всі п'ятсот? ... Генії падають з неба. І на один раз, коли вони зустрічають ворота палацу, припадає сто тисяч випадків, коли вони падають повз*» (Д. Дідро).

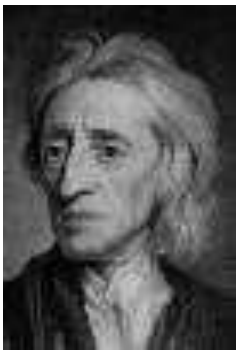
Завдання 5. Співвіднесіть портрети видатних мислителів з їх іменами та творами.

а) Григорій Сковорода; б) Рене Декарт; в) Бенедикт Спіноза; г) Джон Локк.

1) «Пристрасті душі»; 2) «Досвід про людське розуміння»; 3) «Алфавит, или Букварь мира»; 4) «Думки про виховання»; 5) «Етика».

A

B

C

D

Завдання 6. Вкажіть авторів наведених нижче висловлювань. Які ідеї цих філософів відображені в поданих висловлюваннях?

Свобода – це усвідомлена необхідність.

Бути – значить бути у сприйнятті.

Я мислю, а значить – існую.

МОДУЛЬ IV.
НАУКОВИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ

ТЕМА 4.1. Розвиток психології на рубежі XIX-початку XX століття

Методичні вказівки: при опануванні матеріалу студенти повинні усвідомити, що рубіж століть ознаменувався для психології першим розділенням раніше єдиної психології на низку шкіл. Особливу увагу слід звернути на те, що в центрі уваги психологів залишалися переважно пізнавальні процеси, однак головні розбіжності були пов'язані з визначенням змісту свідомості та меж її експериментального вивчення. При цьому студенти повинні зрозуміти характерні ознаки основних психологічних шкіл цього

періоду та погляди їх представників. Зокрема, те, що Едвард Тітченер (структуралізм) розвивав теоретичні постулати асоціанізму; представники Вюрцбургської школи (Освальд Кюльпе, Нарцисс Ах, Отто Зельц) вперше почали експериментальне вивчення мислення; роботи функціоналістів (Герберт Спенсер, Карл Штумпф, Вільям Джемс, Джон Дьюї) доводили, що психіка – це не структура, що складається з незмінних елементів, а потік свідомості, що постійно змінюється; французька психологічна школа (Еміль Дюркгейм, Люсьєн Леві-Брюль) у центр своєї уваги поставила дослідження тих чинників, які визначають зміст психіки, та вперше стала серйозно вивчати роль соціального оточення у процесі становлення психіки, а також різноманітні форми відхилень від норми; тенденція необхідності врахування культури як чинника, що впливає на психіку людини, якнайповніше втілилася в описовій психології Вільгельма Дільтея та Едуарда Шпрангера.

Оскільки лекцією передбачена лише загальна характеристика вказаних шкіл, то на самостійне опрацюванню виносяться погляди та ідеї їх основних представників.

Основна література: 1, 5, 6, 13, 18, 19.

Додаткова література: 26, 31, 32.

Словникова робота: психометрія, асоціація, описова психологія, герменевтика, психофізіологія, психофізика, структуралізм, функціоналізм, інтроспекція, євгеніка, інтерференція, антиципаторна схема.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Розкрийте економічні чинники, які вплинули на розвиток прикладної психології. Як ви думаєте, чи змогла б прикладна психологія розвиватися без впливу цих чинників?
2. В чому подібність та відмінність ідей Вільгельма Вундта та Карла Штумпфа?
3. В чому полягає внесок у психологію пам’яті Германа Еббінгауза?
4. Що, на думку Е. Тітченера, було предметом психології? Що таке «помилка стимулу»? В чому Е. Тітченер бачив відмінність між свідомістю і розумом?
5. Опишіть метод інтроспекції Е. Тітченера і відзначте, в чому його відмінність від методу В. Вундта.
6. На які питання про предмет свого вивчення повинна прагнути дати відповіді наука? Як, на думку Е. Тітченера, на ці питання відповідала психологія?
7. Розкажіть про погляди Едварда Тітченера на роль жінки в психології.
8. В чому спільність і відмінності структурної та функціональної психології? Порівняйте їх внесок у розвиток психології.
9. Яких аспектів свідомості торкалися дослідження функціоналістів? Розкажіть, в чому полягає їх протест проти психології В. Вундта і структуралізму Е. Тітченера?

10. Чим розрізнялися методи дослідження в структуралізмі та Вюрцбургській школі?

11. Як проводилося експериментальне дослідження мислення у Вюрцбургській школі?

12. Які основні відкриття були зроблені Освальдом Кюльпе і його співробітниками? Яка роль Вільяма Джеймса у вивченні змінених станів свідомості? У чому парадоксальність підходу В. Джемса до емоцій?

13. Які основні принципи соціологічної школи Еміля Дюркгейма?

14. Чим розрізняються пралогічне та логічне мислення в концепції Люсьєна Леві-Брюля?

15. На якій підставі Вільгельм Дільтей відкидав принципи пояснювальної психології?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Джемс У. Личность // Общая психология. Хрестоматия / Бровина Л. В, Сергеева Т. А. – М. : Флинта, 2008. – 240 с. – С.93-124.

2. Дильтей В. Описательная психология / В. Дильтей // История психологии. (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса) : Тексты. – [2-е изд.] / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 318-347.

3. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Л. Леви-Брюль // История психологии. (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса) : Тексты – [2-е изд.] / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С.297-318.

4. Шпрангер Э. Два вида психологии / Э. Шпрангер // История психологии. (10-е — 30-е гг. Период открытого кризиса) : Тексты. – [2-е изд.] / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 347-360.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Вюрцбургська школа; б) Едвард Тітченер; в) Вільгельм Дільтей; г) Еміль Дюркгейм; д) Отто Зельц; е) Вільям Джемс; є) Французька соціологічна школа; ж) Люсьєн Леві-Брюль; з) Карл Штумпф.

1. Він сформулював теорію про два типи мислення – первісне та логічне.

2. Її представники здійснювали вивчення людей в різних соціальних ситуаціях, у тому числі й кросскультурні дослідження.

3. Родоначальник напряму, що отримав назву французької соціологічної школи.

4. Вивчаючи роботу свідомості, він прийшов до відкриття двох основних її детермінант – уваги і звички.

5. Серед найважливіших його відкриттів особливе місце займає поняття антиципаторної схеми.

6. Вважав, що предметом психології повинен стати зміст свідомості, впорядкований у певну структуру.

7. Її представники вперше почали експериментальне вивчення мислення.

8. З дитинства захоплюючись музикою, він у більшості своїх експериментальних робіт зосередився на вивченні сприйняття музичних тонів.

9. Зробив психологію однієї з найпопулярніших наук в Америці, став творцем першої американської психологічної лабораторії.

10. Автор описової (розуміючої) психології, запропонував періодизацію розвитку за життєвими станами як удосконаленням системи цінностей.

Завдання 2. Спираючись на малюнок, охарактеризуйте процес забування вивченого матеріалу. Впродовж якого часу проходить забування найбільшої кількості інформації? Яку роль відіграли експериментальні дослідження Г. Еббінгауза у розвитку психології?

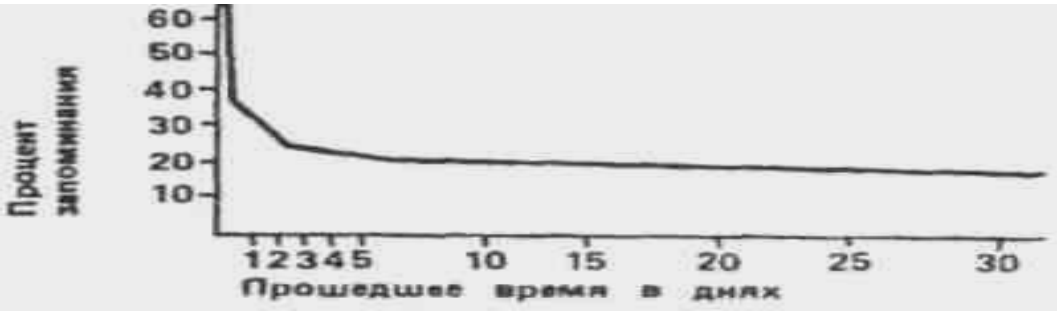

Рис. 4.3.1. Крива запам’ятовування Г. Еббінгауза

Завдання 3. У лабораторії В. Вундта з метою реєстрації елементів свідомості піддослідним пропонувалося, наприклад, описати яблуко в термінах природних відчуттів: спочатку я отримав відчуття червоного, і воно затьмарило все інше, потім воно змінилося відчуттям круглого, одночасно з яким виникло легке подразнення на язиці, з’явилося також швидко минаюче мускульне відчуття в правій руці …» і т.д.

Про який метод йде мова? Спробуйте за допомогою цього методу описати: а) квітку, б) собаку, в) улюблену музику. В чому відчувається дискомфорт і суперечність? Які недоліки цього методу? В чому його історичне значення?

Завдання 4. Охарактеризуйте основні психологічні школи та напрями, що виникли в кінці XIX – початку XX ст., заповнивши таблицю.

Школи	Психологи	Предмет і завдання психології	Методи дослідження

ТЕМА 4.2. Розвиток галузей психології

Методичні вказівки: у ході вивчення означеної теми студенти повинні, насамперед, розглянути ідеї представників психології розвитку, що характеризували загальні закони психічного розвитку та формування когнітивних процесів і психологічних станів (Стенлі Холл, Джеймс Селлі, Ернст Мейман, Едуард Клапаред, Арнольд Гезелл, Джеймс Болдуїн, Карл Бюлер, Маргарет Мід); зрозуміти причини та наслідки прагнення окремих психологів вивчити ті ознаки, які відрізняють людей один від одного (диференціальна психологія – Френсіс Гальтон, Альфред Біне та ін.) та від тварин (зоопсихологія – Джон Романес, Конві Ллойд-Морган, Жак Леб), а також характеризують індивідуальний темп психічного розвитку (психотехніка – Ф.Парсонс, Гюго Мюнстерберг). Особливу увагу слід звернути на причини інтересу психологів до психологічних та культурних змінних при порівнянні етнічних спільнот (Моріц Лацарус, Гейман Штейнталь).

Аналізуючи основні психологічні школи початку ХХ ст., студентам доцільно увагу на вплив економічних та соціальних умов, а також особливостей життєвого шляху окремих учених на розвиток прикладних психологічних досліджень.

До основних понять, якими студенти повинні оволодіти, належать психотехніка, зоопсихологія, порівняльна психологія, диференціальна психологія та психологія розвитку.

Основна література: 5, 6, 18, 19.

Додаткова література: 25, 26, 27, 31, 32.

Словникова робота: психотехніка, зоопсихологія, порівняльна психологія, диференціальна психологія, нейропсихологія, тест, тропізм, інстинкт, цінності, асоціанізм, психологія розвитку, етнопсихологія, педагогічна психологія, педологія, вікова психологія, дитяча психологія, психічний розвиток.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Що стало передумовами виділення вікової психології в самостійну галузь психологічного знання?
2. З якими новими розробками в психології пов’язують ім’я Стенлі Холла? Чому Холла називали генетичним психологом?
3. В чому полягала причина популярності педології?
4. Які положення теорії Джеймса Селлі були покладені в основу програми розвиваючого навчання М.Монтессорі?
5. Які проблеми досліджував в своїй експериментальній школі Ернст Мейман?
6. Які механізми психічного розвитку були описані Едуардом Клапаредом?
7. В чому полягає вплив соціального оточення на процес формування психіки дітей, на думку Джеймса Болдуіна?

8. Які етапи психічного розвитку були відкриті Карлом Бюлером? В чому полягають основні особливості підліткового віку, на думку Шарлоти Бюлер?

9. Які типи культур виділила Маргарет Мід?

10. Якими статистичними методами користувався Ф. Гальтон при оцінці особливостей людей? Які експериментальні методи дослідження психіки були ним запропоновані?

11. Як підходи Джеймса Кеттелла та Альфреда Біне вплинули на розвиток методів тестування?

12. Оцініть вплив дарвіновської еволюційної теорія на розвиток зоопсихології?

13. Як Джон Романес і Конві Лойд-Морган вивчали кмітливість тварин?

14. Порівняйте діяльність Л. Уїтмера та Гюго Мюнстенберга в газузі клінічної психології.

15. Які підходи лежали в основі етнопсихологічних досліджень початку XX ст.?

16. Які науки послужили підставою для розвитку соціальної психології?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Бюлер К. Очерк духовного развития ребенка / К. Бюлер. – М., 1990.

2. Лебон Г. Душа толпы // Социальная психология : хрестоматия : учебн. пособ. для студ.в вузов / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая]. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 475 с. – С.42-48.

3. Мид М. Чамбули: пол и темперамент // Психология индивидуальных различий / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – [3-е изд., переработ. и дополн.]. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 720 с. – (Хрестоматия по психологии). – С.202-209.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Досліджуючи психічний розвиток дитини, С. Холл прийшов до висновку, що в його основі лежить ..... закон.

2. Е. Мейман запропонував свою періодизацію психічного розвитку, критерієм в якої є етапи ..... розвитку.

3. Е. Клапаред виділяв ..... ігри, розвиваючі пізнавальні здібності дітей, та ..... ігри, розвиваючі почуття.

4. М. Мід було виділено три типи культур в історії людства - ..... (діти вчаться у своїх предків) ..... (діти і дорослі вчаться в основному у своїх однолітків) і ..... (дорослі можуть вчитися і у своїх дітей).

5. Інтелектуальний розвиток дітей К. Бюлер рахував ..... процесом.

6. Виділення особливої «породи» людей, відібраних серед тих, хто виділявся своїм високим рівнем обдарованості, – отримало назву .....

Завдання 2. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки,

та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Маргарет Мід; б) Арнольд Гезелл; в) Френсіс Гальтон; г) Стенлі Холл; д) Джеймс Селлі; е) Едуард Клапаред; є) Гюстав Лебон; ж) Гюго Мюнстерберг.

1. *Нею було введено у психологію новий термін – інкультурація.*
2. *Автор теорії рекапітуляції.*
3. *Засновник педології – комплексної науки про дитину.*
4. *У своїх книгах «Нариси по психології дитинства» та «Педагогічна психологія» він сформулював основні положення асоціаністичного підходу до дитячого розвитку.*
5. *Запропонував розділити дитячу психологію на прикладну і теоретичну.*
6. *Відкрив одну з основних властивостей дитячого мислення – синкретизм.*
7. *Ним були введені в психологію нові методи дослідження – лонгитюдний та близнюковий методи.*
8. *Автор однієї з перших соціально-психологічних концепцій – психології мас.*
9. *Улюбленим його висловом було: «Все, що можливе злічити, – рахуйте!»*

Завдання 3. «*Для членів нашого суспільства, – помічає Л. Леві-Брюль, – навіть найменш культурних, розповіді про привидів, духи і т.д. є чимось таким, що відноситься до сфери надприродного: між цими баченнями, чарівними проявами, з одного боку, і фактами, пізнаваними в результаті звичайного сприйняття і повсякденного досвіду, з другого боку, існує чітка розмежувальна лінія. Для первісної ж людини, навпаки, цієї лінії не існує».*

Спираючись на вказане положення, поясніть, чим, за Л. Леві-Брюлем, відрізняється мислення релігійної або марновірної людини з сучасного світу від мислення первісної людини?

Завдання 4. О'Донель, один із біографів Гуго Мюнстерберга, характеризує вченого як «плідного пропагандиста прикладної психології». Інший його біограф – Хейл – пише, що Мюнстерберг був процвітаючим публіцистом, «наділеним нез'ясовним нюхом на сенсації. Його життя – це невпинна робота щодо самовдосконалення, розвитку своєї науки і звеличення своєї [німецької] батьківщини».

Поясніть, вказані характеристики. Як їх можна проілюструвати фактами із життя Г.Мюнстерберга?

ТЕМА 4.3. Основні школи та напрями 30-60 років XX століття

Методичні вказівки: опанування матеріалу студентам слід почати з аналізу методологічної кризи у психології початку XX ст., пов'язаної з труднощами пошуку об'єктивних методів дослідження психіки. При цьому слід звернути увагу не лише на логіку розвитку самої науки, що визначала зміст і динаміку протікання методологічної кризи в психології, а й на вплив відкриттів в інших дисциплінах та соціальної ситуація, зокрема першої світової війни, що розкрила такі негативні пласти людської психіки (агресію, жорстокість, ірраціоналізм), які потребували наукового пояснення. При аналізі трьох провідних напрямів, що виникли на початку 20-х рр. XX ст., – біхевіоризму (Едвард Торндайк, Джон Уотсон), гештальтпсихології (Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер, Курт Коффка) та глибинної психології (Зигмунд Фрейд) – слід розкрити специфіку побудови ними своїх концепцій, зокрема, погляди їх представників на зміст і структуру психіки, та провідні сфери психічного – пізнавальну, мотиваційну або поведінкову.

На самостійне опрацювання виносяться причини та наслідки розколу вказаних напрямів та появи нових шкіл – необіхевіоризму (У.Хантер, Карл Лешлі, Едвард Толмен, Кларк Халл, Фредерік Скіннер), соціального біхевіоризму (Джордж Мід, Джон Доллард, Альберт Бандура), теорії «поля» (Курт Левін), аналітичної (Карл Юнг) та індивідуальної (Альфред Адлер) психології.

До основних понять, які слід засвоїти можна віднести поняття біхевіоризму, гештальтпсихології, глибинної психології та психоаналізу.

Основна література: 1, 4, 5, 6, 14, 18, 19.

Додаткова література: 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34.

Словникова робота: біхевіоризм, гештальтпсихологія, гештальт-знак, необіхевіоризм, оперантна поведінка, психоаналіз, аналітична психологія, глибинна психологія, несвідоме, катарсис, архетип, компенсація, колективне несвідоме, лібідо, захисний механізм, психологічний тип, психологічний захист.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Поясніть причини популярності біхевіоризму Дж. Уотсона. Чому Дж. Уотсон вважав за необхідне виключити свідомість із предмету психології?
2. Розкрийте закони научіння Е. Торндайка й оцініть можливості та межі управління поведінкою в біхевіоризмі.
3. З яких позицій прихильники гештальтпсихології критикували погляди В.Вундта?
4. Що таке фі-феномен? Чому виникнення фі-феномена не може бути пояснено з погляду психології В.Вундта?
5. Вкажіть основи перцептивної організації мислення, розроблені М.Вергеймером.

6. Яким чином научіння за допомогою інсайту (В.Келер) відрізняється від научіння методом проб і помилок (Е.Торндайк)?

7. Як пояснюється психічний розвиток у гештальтпсихології?

8. Вкажіть спільні та відмінні риси в поясненні мислення біхевіористами та гештальтистами.

9. Які принципи лягли в основу теорії З. Фрейда? В чому полягає «третій удар» по зарозумілості людства, який наніс З.Фрейд?

10. В чому полягають особливості предмета та методу психоаналітичного напряму?

11. З яких позицій велася критика психоаналізу? Які результати спроб експериментального дослідження основних положень фрейдівської концепції?

12. Порівняйте уявлення З. Фрейда, К. Юнга та А. Адлера на структуру та розвиток особистості.

13. Яким чином особистий життєвий досвід К.Юнга вплинув на його аналітичну психологію?

14. Враховуючи уявлення А.Адлера про відчуття неповноцінності, стиль життя і порядок народження, вкажіть, які критичні зауваження були висунуті проти індивідуальної психології А.Адлера?

15. Опишіть теорію поля Курта Левіна. Як теорія поля пов'язана з проблемами мотивації і розвитком соціальної психології?

16. Яким чином принципи гештальтпсихології проявилися в теорії К. Левіна?

17. В чому відмінності між респондентою та оперантною поведінкою?

18. Яка роль когнітивних карт у розвитку поведінки?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

Адлер А. Стиль жизни // Психология индивидуальных различий / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – 3-е изд. переработ. и дополн. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 720 с. – (Хрестоматия по психологии). – С.189-195.

Вертгеймер М. О гештальттеории // История психологии (10-30-е гг. периода открытого кризиса): Тексты / Под ред. П.Гальперина, А.Ждан. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 480 с. – С.144-159.

Скиннер Б. Ф. Оперантное поведение // История зарубежной психологии (30-е – 60-е годы). Тексты / Под. ред. П. Я. Гальперина, Н. А. Ждана. – М. : Московский ун-т, 1986. – 345 с. – С. 60-95.

Уотсон Джон Бродес. Психология как наука о поведении // Хрестоматия по психологии / Бровина Л. В, Сергеева Т. А. – М. : Флинта, 2008. – 240 с. – С.3-19.

Фрейд 3. О психоанализе. Пять лекций // История психологии (10-30-е гг. периода открытого кризиса): Тексты / Под ред. П.Гальперина, А.Ждан. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 480 с. – С.207-242.

Халл К. Принципы поведения // История зарубежной психологии (30-е – 60-е годы). Тексты / Под. ред. П. Я. Гальперина, Н. А. Ждана. – М. : Московский ун-т, 1986. – 345 с. – С. 38-58.

Юнг К. Г. Психологические типы // Психология индивидуальных различий / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – [3-е изд., переработ. и дополн.]. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 720 с. – (Хрестоматия по психологии). – С. 680-696.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Дж. Уотсон писав: «*Біхевіорист ні в чому не знаходить доказів існування потоку свідомості, настільки переконливо описаного Джемсом, він вважає доведеним лише наявність постійно розширюваного потоку поведінки*».

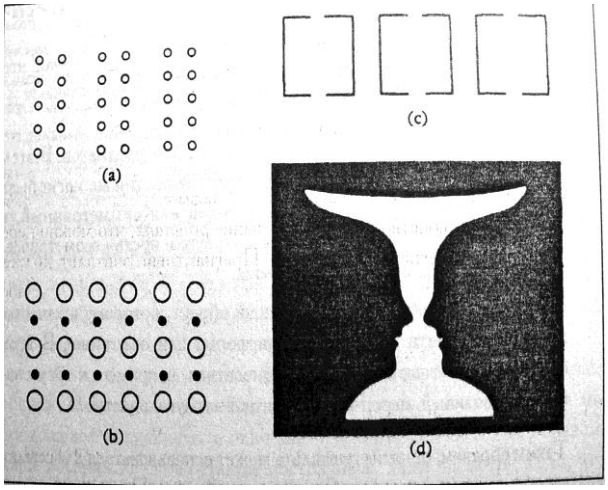
Як, з точки зору біхевіориста, повинні «звучати» вирази «дитина боїться собаки», «я закоханий у цю дівчину»? В чому полягала необхідність такого жорсткого обмеження предмета психології рамками поведінки?

Завдання 2. Дайте характеристику етапам розвитку біхевіоризму, заповнивши таблицю. Окресліть основні тенденції розвитку біхевіоризму. Як ви можете пояснити причини популярності біхевіоризму на теперішній час?

Етап	Хронологічні рамки	Представники	Наукові дослідження

Завдання 3. Зігмунд Фрейд одного разу зауважив, що «іноді сигара може бути просто сигарою, а не чимось іншим». Від яких теоретичних звинувачень він попередив свою теорію цією фразою? Чи можна вважати саме це твердження захисним механізмом, способом раціоналізації власного куріння?

Завдання 4. Назвіть та охарактеризуйте основні принципи організації сприймання, проілюстровані на представленому нижче рисунку.

Завдання 5. Проаналізуйте наведені нижче приклади. Які механізми психологічного захисту працюють в кожній конкретній ситуації? Ким вони описані?

1. Агресивний молодий чоловік стає зіркою боксу.

2. Чоловік говорить, що був би радий прийти на зустріч, яка може допомогти знайти роботу, але забуває туди прийти.

3. Чоловік підозрює дружину у зраді, хоча підсвідомо сам хотів би зрадити.

4. Чоловік, вихований владним батьком, стає активістом одного із громадських рухів протесту.

5. Під час хвилювання чоловіка тягне закурити.

6. Агресивний чоловік поводить себе надмірно ввічливо щодо інших.

7. Жінка, яка не може мати дитини, стає зразковою патронажною сестрою.

8. Одна мати надмірно турбується про свою дитину, про яку під час вагітності навіть думати не хотіла.

9. В одному з африканських племен була легенда, що той, хто почує шум водоспаду, помре. Жоден із представників племені ніколи не чув шуму падаючої води.

ТЕМА 4.4. Сучасні наукові напрями психології

Методичні вказівки: розглядаючи основні питання теми, студенти повинні проаналізувати причини, що вплинули на модифікацію глибинної психології в 30-50 рр. XX ст.; слід розкрити соціальні передумови та значущість для практики основних наукових напрямів психології означеного періоду, зокрема, концепції Гаррі Саллівана, в якій була зроблена спроба зв'язати принципи соціального научіння і глибинної психології; концепції Карен Хорні як спроби розсунути рамки ортодоксального фрейдизму; теорії Еріха Фромма, в якій соціальне оточення виступає найважливішим чинником розвитку особистості; основних положень дитячого психоаналізу та егопсихології Ганни Фрейд; ідей Еріка Еріксона, який зв'язав воєдино психоаналітичний підхід з основами гуманістичної психології.

Особливу увагу студенти повинні надати аналізу недоліків традиційних психологічних напрямів, які привели до появи нових психологічних шкіл у другій половині XX-го століття, зокрема, гуманістичної психології (Карл Роджерс, Абрахам Маслоу, Гордон Олпорт). На самостійне опрацювання виносяться основні положення генетичної (Жан Піаже) та когнітивної психології (Джордж Міллер, Ульрік Найссер, Гарольд Келлі).

Основна література: 1, 4, 5, 6, 18, 19.

Додаткова література: 20, 25, 26, 27, 31, 33, 34.

Словникова робота: гуманістична психологія, когнітивна психологія, когнітивний дисонанс, генетична психологія, інженерна психологія, локус контролю, неофрейдизм, базальна тривожність, самоактуалізація, генетичний підхід, психогенетика, психоісторія, егоцентризм, его-психологія, ідентичність, індивідуальний стиль життя, індирективна терапія.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. В чому причина появи психологічної тривоги в концепції К. Хорні?
2. В чому особливість поняття «соціальне оточення» в теорії Е. Фромма?
3. В чому відмінність теорії его-психології від класичного психоаналізу? Які основні проблеми вивчала А. Фрейд?
4. Чому гуманістична психологія отримала назву «третього шляху»?
5. Яким чином формується зміст несвідомого в концепціях гуманістичної психології?
6. Чим розрізняються підходи до корекції психічного розвитку в психоаналізі та гуманістичній психології?
7. Які методи дослідження особистості були розроблені Г. Олпортом?
8. Яка роль самоактуалізації в розвитку особистості?
9. Які потреби в структурі особистості були описані А. Маслоу?
10. В чому причини порушення адекватності самооцінки, на думку К. Роджерса?
11. Які сторони адаптації були виділені Піаже?
12. Яке пояснення егоцентричної мови було запропоновано Піаже?
13. Які етапи розвитку мислення були описані в теорії Піаже?
14. В чому значення метафори комп'ютера для когнітивної психології? В чому недоліки штучних інтелектуальних моделей?
15. Як трактується несвідоме в когнітивній психології?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Маслоу Абрахам Гарольд. Мотивация и личность // Хрестоматия по психологии / Бровина Л. В, Сергеева Т. А. – М. : Флинта, 2008. – 240 с. – С.20-38.
2. Найссер У. Что такое когнитивная психология // История зарубежной психологии (30-е – 60-е годы). Тексты / Под. ред. П. Я. Гальперина, Н. А. Ждана. – М. : Московский ун-т, 1986. – 345 с. – С. 117-129.
3. Пиаже Ж. Теория Пиаже // История зарубежной психологии (30-е – 60-е годы). Тексты / Под. ред. П. Я. Гальперина, Н. А. Ждана. – М. : Московский ун-т, 1986. – 345 с. – С. 235-292.
4. Хорни Карен. Культура и невроз // Хрестоматия по психологии / Бровина Л. В, Сергеева Т. А. – М. : Флинта, 2008. – 240 с. – С.65-72.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Ерік Еріксон; б) Жан Піаже; в) Джордж Міллер; г) Гордон Оллпорт; д) Гаррі Салліван; е) Карл Роджерс; є) Анна Фрейд; ж) Еріх Фромм; з) Карен Хорні.

1. Нею обгрунтовувалася аздрість хлопчиків до дівчаток з приводу їх анатомо-фізіологічних відмінностей як основа одного з комплексів.

2. Визначав особистість як «відносно стійку модель повторюваних міжособистісних ситуацій, що характеризують людське життя».

3. Створив перший науковий Центр когнітивної психології.

4. Створений ним напрям у вивченні історії психологічної науки отримав назву психоісторія.

5. Основні її праці були присвячені дослідженню «важких дітей», перш за все агресивних і тривожних.

6. Вважала, що існує декілька «образів Я» – «Я» реальне, «Я» ідеальне і «Я» в очах інших людей.

7. Свою теорію назвав інтерперсональною теорією психіатрії.

8. Йому належить основоположне для соціальної психології вивчення ролі стереотипів в сприйнятті людьми один одного.

9. Прийшов до висновку, що є два способи реалізації своєї внутрішньої природи – спосіб бути і спосіб мати.

10. Прийшов до висновку, що рушійними силами розвитку є дві природжені несвідомі потреби - потреби у вкоріненні та в індивідуалізації.

11. Він виділив вісім основних етапів в розвитку ідентичності, проходячи які дитина переходить від однієї стадії усвідомлення себе до іншої.

12. Одним із головних постулатів його теорії було положення про те, що особа є відкритою і саморозвиваючою системою.

13. Розробляв основи індиректівної терапії, «центрованої на клієнті».

14. Прийшов до висновку, що етапи психічного розвитку – це етапи розвитку інтелекту.

Завдання 2. Подумайте, яким чином життєвий досвід і дитинство вчених-психологів описаного періоду вплинув на систему їх поглядів. Наведіть приклади такого впливу.

Завдання 3. Прокоментуйте ідеї Е. Фромма про те, що різним історичним епохам відповідають певні сформовані соціальні типи характерів. З якою епохою ви би співвіднесли «накопичувальний» та «продуктивний» типи характеру? Який тип, на вашу думку, характерний для сучасного етапу розвитку суспільства?

Завдання 4. Проаналізуйте вислови К. Роджерса. Які принципи гуманістичної психології в них проявляються?

«*Якщо я утримуюся від того, щоб наказувати людям, вони самі поводяться правильно.*

Якщо я утримуюся від того, щоб надокучати людям, вони самі турбуються про себе.

Якщо я утримуюся від читання проповідей людям, вони самі поводяться правильно.

Якщо я нічого не нав'язую людям, вони стають собою».

Завдання 5. Проаналізуйте систему потреб, розроблену А. Маслоу. Яка роль потреби у самоактуалізації в розвитку особистості? Чому не всі люди досягають цього рівня потреб? В чому різниця між побутовими та дефіцитарними потребами?

ТЕМА 4.5. Психологія як самостійна наука в Україні (кінець XIX –початок XXI ст.)

Методичні вказівки: при вивченні цієї теми студенти повинні проаналізувати загальну ситуацію в країні в кінці XIX-го на початку XX-го ст., врахувавши, що Україна була в складі Російської імперії. Крім того, слід розглянути основні етапи становлення психологічної науки в цей період на території України та Росії. При цьому слід виявити основні здобутки психологічної науки в дореволюційний та післяреволюційний період, а також ознайомитися із загальними тенденціями розвитку радянської психології в 40-45-их та 60-80-их рр. XX ст., визначивши, яким чином соціально-економічна та політична ситуація визначала зміст психологічних пошуків. Слід встановити спільні та відмінні риси у формуванні психологічних знань у радянській науці загалом та українській, зокрема. Особливу увагу слід звернути на шляхи розв'язання психологічних питань в умовах тоталітарного режиму та обмежених контактах із європейською наукою.

На самостійне опрацювання виносяться питання розвитку психологічної думки на території України, що відображені, зокрема, у працях П. Юркевича, Д. Н. Овсянико-Куликовського, І. Сікорського, О. Новицького, О. Потебні, П. Ковалевського, С. Балея та інших вітчизняних учених. А також питання психологічної спадщини Б. Теплова, Г. Костюка, О. Запорожця, П. Зінченка, П. Чамати та О. Роменця. При цьому слід звернути увагу на місце у становленні

вітчизняної психології таких вчених як О. Леонтьєв, К. Ушинський та Л. Виготський. По завершенню розгляду теоретичних питань студентам слід здійснити власну оцінку стану та перспектив української психології на початку XXI ст.

Основна література: 4, 7, 8, 14.

Додаткова література: 20, 29.

Словникова робота: експериментальна психологія, павлівська сесія, педологія, поведінковий напрям, реактологія, рефлексологія, рефлекторна теорія психічного, самоспостереження, святоотецька (духовна) психологія, філософська психологія, фізіологічна психологія; військова психологія, нейропсихологія, інженерна психологія, наукова школа, теорія функціональних систем, системний підхід.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Що сприяло розвитку експериментально-психологічних досліджень на території Царської Росії та України в кінці XIX ст.? Вкажіть особливості вітчизняних експериментально-психологічних досліджень.
2. Перерахуйте особливості українського світогляду як основи святоотецької (богословської) психології.
3. Які проблемні сфери отримали найактивнішу розробку в психологічних дослідженнях початку XX ст.? Вкажіть основні наукові напрями у вітчизняній психології XX ст. і охарактеризуйте їх особливості.
4. Перерахуйте основні методологічні положення, розроблені в післяреволюційний період розвитку вітчизняної психології, що склали її теоретичну основу.
5. В чому виявилися досягнення психологічної думки на території Західної України?
6. Які нові підходи до проблеми психічного розвитку з'явилися в 20-30-ті роки XX ст.?
7. В чому суть психолінгвістичної концепції Олександра Потебні?
8. Чому Костянтина Ушинського називають основоположником педагогічної психології?
9. Чим характеризувалося становлення культурно-історичної психології Льва Виготського?
10. Перерахуйте основні напрями і форми діяльності радянських психологів в роки війни. Які загально-психологічні проблеми розроблялися психологами в роки війни?
11. Які питання розглядаються Б. М. Тепловим в книзі «Розум полководця»?
12. Яким чином у працях Г. Костюка розкривається історія психології та історія людської культури?
13. Які нові галузі психологічної науки сформувалися в 60-ті рр. XX ст. і що стало причиною цього?

14. Які тенденції в розвитку вітчизняної психології намітилися в кінці XX ст.?

Робота з першоджерелами (анотування літератури):

1. Запорожец А. В. Условия и движущие причины психического развития ребенка // Хрестоматия по возрастной психологии : учебн. пособ. для студ. / [сост. Л. М. Семенюк] ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – [2-е изд., дополн.]. – М. : Ин-т прак. пс-ии, 1996. – 304 с. – С.23-26.

2. Костюк Г. С. Принцип развития в психологии // Хрестоматия по возрастной психологии : учебн. пособ. для студ. / [сост. Л. М. Семенюк] ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – [2-е изд., дополн.]. – М. : Ин-т прак. пс-ии, 1996. – 304 с. – С.19-22.

3. Леонтьев А. Н. Индивид и личность // Хрестоматия по возрастной психологии : учебн. пособ. для студ. / [сост. Л. М. Семенюк] ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – [2-е изд., дополн.]. – М. : Ин-т прак. пс-ии, 1996. – 304 с. – С.71-77.

4. Теплов Б. М. Способности и одаренность // Психология индивидуальных различий / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – [3-е изд., переработ. и дополн.]. – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 720 с. – (Хрестоматия по психологии). – С.55-64.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Вставте пропущені слова в наступні твердження:

1. Розуміючи слово як ....., Л. С. Виготський убачає в ньому особливого соціокультурного посередника між ..... і світом.

2. ..... – «психологічне знаряддя», за допомогою якого будується свідомість.

3. Л. С. Виготський трактує процес розвитку свідомості як .....

4. Серед основних напрямів своїх досліджень, крім лінгвістики і словесності, О. Потебня називає .....

5. П. Юркевич підкреслював роль ..... у житті людини та вказував у своєму підручнику педагогіки на вагу ..... моменту у вихованні.

6. І. Сікорський перший у світовій науці застосував ..... у вивченні дитячої психології.

7. М. Ланге виділив низку стадій в психічній еволюції: стадію ..... психіки, недиференційованих ..... і рухів інстинктивного типу, стадію індивідуально придбаного ..... і, нарешті, якісно новий ступінь – розвиток психіки у людини як ..... істоти.

8. Д. Н. Овсянико-Куликовським є засновником школи, що отримала назву психології .....

9. Задача освіти, як справедливо відзначав Д. Н. Овсянико-Куликовський, полягає не в тому, щоб наповнити голову дитини якимсь матеріалом, а в тому, щоб, вправляючи ....., виховати ..... і виробити критичну силу .....

10. Б. М. Теплов показав, що вивчення природних властивостей НС дає можливість пояснення деяких .....-..... особливостей і вироблення індивідуального підходу до людини. Тим самим були закладені основи нового напряму - ....

Завдання 2. Встановіть відповідність між запропонованими положеннями, що відображають досягнення у становленні психологічної науки, та вказаними творцями цих досягнень. Майте на увазі, що прізвищ може бути як менше, так і більше, ніж вказаних положень.

а) Степан Балей; б) Орест Новицький; в) Лев Виготський; г) Павло Ковалевський; д) Олександр Потебня; е) Борис Теплов; є) Костянтин Ушинський; ж) Памфіл Юркевич.

1. Автор першого українського підручника з психології на західноукраїнських землях .

2. Автор підручника «Руководство к опытной психологии», який став на території України підставою для відокремлення психології, як окремої науки, від філософії.

3. Автор праць із загального мовознавства, досліджень про походження мови, взаємозв'язок мови й мислення тощо.

4. В останні роки життя зайнявся формулюванням теорії дитячого розвитку, створивши теорію «зони найближчого розвитку».

5. Вітчизняний учених 2-ї пол. XIX ст., який обгрунтував взаємозв'язок мови, чуттєвого пізнання і мислення.

6. Один із предтеч вітчизняної дитячої і педагогічної психології; котрий вважав за необхідне будувати навчання на основі врахування вікових, індивідуальних і фізіологічних особливостей дітей.

7. Теоретик «філософії серця».

8. У 1880-их рр. створив першу в Україні дослідну психологічну лабораторію при клініці душевних і нервових хвороб.

9. Його основні інтереси були зосереджені на проблемі індивідуально-психологічних відмінностей між людьми в різних видах діяльності.

Завдання 3. Олександр Потебня писав, що основне питання самопізнання «Що таке?» для сучасної людини зводиться до питання історичного «Як я, один із багатьох, став таким?». Як ви розумієте таке твердження відомого психолінгвіста.

Завдання 4. На переломі XIX та XX століть у багатьох російських «товстих журналах» з'являлися, наприклад, такі статті: «Психологія театру», «З психології думки і творчості», «Містика у сфері психології», «Душевна слабкість та її значення в суспільному житті й художній творчості», «Психофізіологічні умови таланту», «Загадки Діоніса (до психології творчого екстазу)» та ін.

Про які тенденції у розвитку психологічної науки вони свідчать? Як ви оцінюєте їх вплив на психологічну науку загалом та на свідомість читачів, зокрема?

Завдання 5. Постанова 1936 року «Про педологічні перекручення в системі Наркомпросів» привела до майже повного припинення тестової практики в СРСР. Трагічні наслідки цієї постанови широко відомі. З погляду сучасного розуміння проблеми спробуйте пояснити причини виходу цієї постанови.

Завдання 6. Поясніть, чим традиційна для психологічної науки діада «свідомість – поведінка» відрізняється від уведеної у світову психологію Л. Виготським тріади «свідомість – культура – поведінка»?

Завдання 7. «*Перетворення складного в просте – цією короткою формулою можна позначити одну з найважливіших сторін у роботі розуму полководця, — пише Б. Теплов і додає — Успішне вирішення в найскрутніших умовах війни тієї задачі, яку я умовно назвав «перетворенням складного в просте», припускає високий розвиток цілої низки якостей розуму».*

Про які якості розуму (мислення) говорить Б. Теплов та які мислительні операції є найбільш важливими для полководця?

Чим, на вашу думку, мислення полководця (наприклад, Петра I) відрізняється від мислення вченого (наприклад, М. Ломоносова)?

Завдання 8. З позицій біхевіоризму предметом психології виступає поведінка. За О. Леонтьєвим, предметом психологічного аналізу виступає діяльність. Але діяльність, у певному значенні, можна назвати різновидом людської поведінки. Чи витікає із цього, що О. Леонтьєв був прихильником біхевіоризму?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Аверроїзм – напрям у західноєвропейській філософії XIII-XVI ст., що розвивав ідеї Ібн Рушда (Аверроеса) про єдиний, спільний для всіх людей світовий розум як основу індивідуальних душ із запереченням безсмертя цих душ.

Агностицизм – філософське вчення, що заперечує можливість пізнання об'єктивного світу і його закономірностей; обмежує роль науки лише пізнанням явищ, але не суті.

Аналітична психологія – один із психодинамічних напрямів, засновником якого є швейцарський психолог і культуролог К.Г.Юнг. Сутність цього напряму полягає в осмисленні й інтеграції глибинних сил і мотивацій, що стоять за людською поведінкою, за допомогою вивчення феноменології сновидінь, фольклору та міфології.

Анімізм – форма первісного мислення, що приписує всім предметам душу.

Антропоморфізм – уподібнення людині, наділення людськими властивостями (наприклад, свідомістю) предметів і явищ неживої природи, небесних тіл, тваринних, міфічних істот; також представлення божества в образі людини.

Антропоцентризм – філософське переконання, відповідно до якого людина розглядається як центральна ланка всесвіту.

Аперцепція – залежність сприйняття від загальної спрямованості та всього попереднього досвіду людини.

Архетип – термін аналітичної психології, її центральне поняття. Означає суть, форму і спосіб зв'язку успадкованих несвідомих прототипів і структур психіки, перехідних з покоління в покоління. Архетипи забезпечують основу поведінки, структуризацію особистості, розуміння світу, внутрішню єдність і взаємозв'язок культури та взаєморозуміння. Інакше — загальні, апріорні, психічні та поведінкові програми. Згідно К.Юнгу, прототипи, структурні елементи психіки, свого роду зразки поведінки, мислення, бачення світу; прості та фундаментальні образи, приховані в несвідомому колективному, що виникли на зорі людства.

Асоціанізм – один із основних напрямів світової психологічної думки, що пояснює динаміку психічних процесів принципом асоціації.

Асоціація – закономірний зв'язок між окремими подіями, фактами, предметами або явищами, відображеними в свідомості та закріпленими в пам'яті.

Базальна тривожність – основне поняття теорії особистості К. Хорні, обумовлене протистоянням індивіда природним і соціальним силам. Суспільство, з одного боку, сприяє формуванню в індивіда певної структури потреб, а, з іншого, виступає перешкодою для їх реалізації. Це приводить до виникнення відчуття тривоги та поведінки, орієнтованої на досягнення безпеки.

Біхевіоризм – напрям в американській психології XX ст., початок якому був покладений публікацією в 1913 р. статті американського психолога Дж. Уотсона «Психологія з погляду біхевіориста». Він проголосив, що психологію можна буде вважати наукою, лише коли вона виробить об'єктивний підхід до досліджуваних явищ. Тому психологія повинна обмежитися описом і кількісною оцінкою форм поведінки, що виникають у певних ситуаціях.

Військова психологія – галузь психології, що займається вивченням індивідуальних і групових психічних явищ в умовах військової служби, військових дій.

Волюнтаризм – напрям у філософії та психології, що визнає волю першоосновою всього сущого, вищим принципом буття.

Генетична психологія – (від грец. походження) – галузь психології, що вивчає походження і розвиток психіки тварин і людини.

Генетичний підхід – метод дослідження явищ або процесів, заснований на аналізі процесу виникнення, становлення, послідовності стадій їх розвитку.

Герменевтика – вчення про тлумачення, яке в теорії В.Дільтея було засобом відтворення неповторних культурних світів минулого; зв'язуюча ланка як між культурою і людиною, так і між окремими науками (філософією, історією, психологією).

Гештальт-знак – в теорії когнітивного біхевіоризму Е.Толмена, певні ознаки, що асоціюються з точкою вибору, коли організм орієнтується в ситуаціях, до яких пристосовується.

Гештальтпсихологія – (нім. *Gestalt* – цілісна форма чи структура) – одна з основних шкіл зарубіжної психології першої половини XX ст., представники якої виходять із цілісності людської психіки, що не зводиться до її найпростіших форм.

Гилозоїзм – філософське вчення про одушевлення всієї природи, що наділює її здібністю до почуттів і мислення.

Глибинна психологія – збірне поняття, що об'єднує низку різних напрямів психології та психіатрії та надає вирішальне значення – в діяльності індивіда, в організації поведінки і формуванні його особистості – різноманітним несвідомим компонентам, які таяться в «глибинах» психіки, – ірраціональним, афектно-емоційним, інстинктивним чи інтуїтивним спонукам, тенденціям, установкам, прихованим за поверхнею свідомості, в глибинах індивіда.

Гносеологія – вчення про сутність і закономірності пізнання, теорія пізнання.

Гуманізм – визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин.

Гуманістична психологія – низка напрямів у сучасній психології, що орієнтовані перш за все на вивчення смислових структур людини. В гуманістичній психології як основні предмети аналізу виступають: вищі цінності, самоактуалізація особистості, творчість, любов, свобода, відповідальність, автономія, психічне здоров'я, міжособистісне спілкування.

Дедукція – метод мислення, при якому нове положення виводиться чисто логічним шляхом з передуючих, висновок за правилами логіки.

Дитяча психологія – галузь психології, що досліджує закономірності психічного розвитку дітей. Основний предмет аналізу – це рушійні причини і умови розвитку онтогенетичного окремих процесів психічних у дітей, у тому числі – формування різних типів діяльності.

Диференціальна психологія – розділ психологічної науки, який вивчає психологічні відмінності, типологічні відмінності психологічних проявів у представників різних соціальних, класових, етнічних, вікових та інших груп. Диференціальна психологія систематизує індивідуальні відмінності й різні методи їх діагностики, а також кількісно оцінює ці відмінності в різних сферах.

Дуалізм – філософська позиція, згідно з якою існують дві незалежні, самостійні субстанції – душа і тіло.

Душа – поняття, що виражає історично складені переконання на психічне життя людини і тварин. Сходить до стародавніх уявлень про особливу силу, що мешкає в тілі людини і тварини (іноді й рослини) і покидає його під час сну або у разі смерті. В новоєвропейській філософії термін «душа» став переважно вживатися для позначення внутрішнього світу людини.

Его-психологія – один із напрямів психоаналізу, сформований під впливом ідей і праць послідовників З. Фрейда – його дочки А. Фрейд і Е. Гартмана. Его-психологія поставила в центр досліджень проблеми людського Я. Основні ідеї его-психології відпрацьовувалися на матеріалі дитячого психоаналізу та досліджень особистісної проблематики. При вивченні «Я» особливу увагу надається питанням розвитку й адаптації особистості, автономії, особливостям функціонування «Я», взаємодії «Я» і потягів.

Егоцентризм – нездатність індивіда, зосереджуючись на власних інтересах, змінити вихідну пізнавальну позицію щодо якогось об'єкту, думки або уявлення навіть за наявності інформації, що суперечить його досвіду.

Експериментальна психологія – галузь психології, що впорядковує знання про загальні для більшості психологічних напрямів проблеми дослідження та способи їх вирішення. Експериментальну психологію називають науковою дисципліною про методи психологічних досліджень.

Емпіризм – напрям у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід єдиним джерелом достовірного знання.

Етнопсихологія (психологія народів) – одна з гілок психології, що вважає своїм предметом особливості психічного складу різних рас і народів.

Євгеніка – поняття, введене Ф.Гальтоном, яке згодом використовувалося для виокремлення особливої «породи» людей, відібраних серед тих, хто відзначався своїм високим рівнем обдарованості.

Захисні механізми – зв'язані з «Я» автоматичні несвідомі механізми, що забезпечують психічний захист особистості. Згідно З. Фрейду, до них відносяться: сублімація, заміщення, витіснення, регресія, проекція, раціоналізація, реактивні утворення, ідентифікація та фіксація поведінки. Згідно А. Фрейд, сюди відносяться також наступні механізми: ізоляція, компроміс, заперечення реальності, зсув, знищення і формування реакції.

Зоопсихологія – розділ психології, що вивчає поведінку тварин, їх інстинкти, пізнавальні процеси та відносини з оточенням. Предметом зоопсихології є прояв і закономірності психічного віддзеркалення на долюдському рівні.

Ідентичність, згідно Е. Еріксону, – відчуття самототожності, власної істинності, повноцінності, причетності світу та іншим людям. Відчуття знаходження, адекватності та стабільного володіння особистістю власним «Я» незалежно від змін останнього чи ситуації; здібність особистості до повноцінного вирішення завдань, що встають перед нею на кожному етапі розвитку.

Індивідуалізм (фр. *individualisme*, від лат. *individuum* – неподільне) – моральний, політичний і соціальний світогляд, який підкреслює індивідуальну свободу, першорядне значення особистості, особисту незалежність і сповідує принцип «покладатися на самого себе».

Індивідуальний стиль життя – в А.Адлера, організований набір стійких уявлень про себе і світ, що обумовлює рішучість, цілеспрямованість, цілісність, сталість і унікальність індивіда і в результаті суб'єктивну детермінацію його дій.

Індирективна терапія, або клієнтоцентрована терапія – напрям у терапії, розроблений К.Роджерсом, який передбачає, що психотерапевт не повинен нав’язувати своєї думки пацієнту, а підводити його до правильного рішення, яке пацієнт приймає самостійно.

Індукція – процес логічного висновку на підставі переходу від часткових положень до загальних, висновок від фактів до деякої гіпотези (загального твердження).

Інженерна психологія – розділ психології, в якому вивчається взаємодія людини і технічних пристроїв. Основними завданнями інженерної психології є дослідження процесів прийому, переробки і зберігання інформації людиною, які здійснюються при проектуванні технічних пристроїв та управлінні ними.

Інстинкт (від лат. *instinctus* – спонука [до дії]) – доцільна поведінка без усвідомлення мети; несвідомий потяг. Також складна поведінка, при якій здійснення одного рефлексу приводить до здійснення іншого (послідовність рефлекторних актів поведінки).

Інтенціональність – внутрішня, природжена властивість душі людини, яка додає певну спрямованість (інтенціональність) акту сприйняття і пізнання в цілому.

Інтенція – намір, мета, напрям або спрямованість свідомості, волі, відчуття на який-небудь предмет.

Інтерференція – 1. Взаємне придушення одночасно виконуваних процесів (які відносяться перш за все до пізнавальної сфери), обумовлене обмеженим об'ємом розподілюваної уваги. 2. Погіршення збереження матеріалу, що запам'ятовується, в результаті дії (накладення) іншого матеріалу, з яким оперує суб'єкт.

Інтроспекція – метод психологічного аналізу. Полягає в спостереженні власних психічних процесів без використовування яких-небудь інструментів або еталонів.

Історія психології – розділ психології, що займається вивченням процесу формування та розвитку психологічних знань і психологічної науки.

Катарсис – взагалі стан внутрішнього очищення, наступаючий після певних переживань і потрясінь; у психоаналізі – спеціальний прийом терапевтичної дії, що полягає в розрядці, відреаговуванні афекту, раніше витісненого в підсвідомість і який служить причиною невротичного конфлікту.

Когнітивна психологія – напрям у психології, виник на початку 60-х рр. XX ст. Характеризується розглядом психіки як системи когнітивних операцій.

Когнітивний дисонанс – суперечність у системі знань, що породжує у суб'єкта неприємні переживання і спонукає до дій, спрямованих на усунення цієї суперечності.

Колективне несвідоме – згідно з К. Юнгом, особлива форма суспільного існування несвідомого як накопичувача, хранителя і носія генетично успадкованого досвіду філогенетичного розвитку людства. Особливий клас психічних явищ, які на відміну від індивідуального (особистого) несвідомого є носіями досвіду філогенетичного розвитку людства. Несвідоме колективне відображає досвід людства.

Компенсація – згідно з З. Фрейду, реакція організму і психіки, протидіюча травматичним збудженням шляхом вилучення активної енергії у всіх психічних систем і створенням відповідного енергетичного заповнення навколо травмованих елементів. Згідно А. Адлеру, підвищений, компенсаторний розвиток фізичних, психічних і особистісних компонентів, що відшкодовує якийсь недолік, реальний або уявний. Надмірна компенсація переходить у надкомпенсацію. Та й інша виступають як механізми і засоби нейтралізації та подолання комплексу неповноцінності.

Лібідо – у фрейдизмі – теоретичне поняття, покликане пояснити динаміку психічного життя на базі аналогії з енергією, як вона трактується у фізиці. Одне з ключових понять психоаналізу. У З. Фрейда початково означало специфічну психічну енергію – енергію сексуального потягу, що має перш за все несвідому форму та лежить в основі всіх сексуальних проявів індивіда.

Локус контролю – поняття, що характеризує локалізацію причин, якими суб'єкт пояснює власну поведінку і поведінку інших людей. Введене американським психологом Ю. Роттером. Якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності: 1) зовнішнім силам – екстернальний, зовнішній локус контролю; 2) власним здібностям і зусиллям – інтернальний, внутрішній локус контролю.

Метаморфози (гр. *metamorphosis)* – перетворення, повна, досконала зміна; в зоології – процес розвитку до встановлення остаточної форми даного виду (особливо рельєфний у комах, що проходять до повного свого розвитку форми яйця, личинки і лялечки).

Метампсихоз – (грец. *metempsychosis*, від *meta* і *empsychoo* – одушевляти) – вчення про переселення душ з одного тіла в інше; воно складало первинну форму поняття про безсмертя душі та про замогильне життя. У стародавніх єгиптян М. був переходом людської душі, по смерті її, з однієї тварини в іншу, досконалішу, поки вона через 3000 років не поверталася знову в людину.

Метод історико-психологічного пізнання – спосіб реконструкції історичної динаміки психологічних ідей, вивчення творчої спадщини учених, відтворення логіки розвитку психологічного знання в окремі історичні періоди.

Методологічний принцип – стисло сформульовані теоретичні положення, узагальнюючі досягнення науки в певній галузі, котрі служать підставою для подальших досліджень.

Міфологічне мислення – архаїчна стадія ідеології, що представляє собою синкретичну єдність примітивних релігійних ідей, поетичної творчості, зачатків емпіричного пізнання світу.

Монадологія – одна із робіт Готфріда Лейбніца, яка дуже точно визначає його філософію, монадизм. Основою світу, за Лейбніцем, є монади –духовні, ідеальні одиниці.

Монізм – положення про те, що існує якась першооснова, яка складає сутність і психічного, і фізичного. Залежно від того, ідеальною або матеріальною є ця основа, монізм може бути ідеалістичним або матеріалістичним.

Моральна філософія – сфера розвитку антропологічних і психологічних знань, головними проблемами якої були – проблема гідності людини, її свободи, шляхів і чинників її вдосконалення.

Наукова школа – в психології спосіб і форма організації кооперованої наукової діяльності, що реалізовує єдність процесів пізнання і передачі накопичених знань; напрям у науці, який виникає завдяки встановленню певної традиції, що охоплює цілий ряд вчених і дослідницьких колективів (психологічна школа Г.Костюка).

Нейропсихологія – міждисциплінарний науковий напрям, що лежить на стику психології і нейронауки, націленаий на розуміння зв'язку структури і функціонування головного мозку з психічними процесами і поведінкою живих істот. Основоположник в СРСР – А.Р. Лурія.,

Необіхевіоризм – напрям в американській психології, виник в 30-х рр. XX ст. Сприйнявши головний постулат біхевіоризму, згідно якому предметом психології є об'єктивно спостережувані реакції організму на стимули зовнішнього середовища, Н. доповнив його поняттям про «проміжні змінні» як чинники, що служать ланкою, яка опосередковує дією стимулів і відповідь м'язових рухів.

Неофрейдизм – напрям у сучасній психології, що розвинувся з ортодоксального фрейдизму в процесі його культурологічної і соціологічної реформації. Лідери – К.Хорні, Г.Саллівен, Е. Фромм та ін. – піддали критиці деякі фундаментальні біологічні та психологічні підходи і твердження 3. Фрейда і акцентували роль соціальних і культурних детермінант у життєдіяльності особистості та суспільства.

Несвідоме – сукупність психічних процесів, актів і станів, обумовлених явищами дійсності, відносно яких відсутній суб'єктивний, свідомий контроль, і у впливі яких суб'єкт не віддає собі звіту.

Номіналізм – напрям середньовічної схоластичної філософії, який, в протилежність реалізму, заперечував реальне існування загальних понять, вважаючи їх лише іменами, словесними позначеннями, що відносяться до безлічі схожих одиничних речей, або чисто розумовими утвореннями, існуючими в думці людини.,

Об'єкт історії психології – це розвиток психологічного знання як результату творчої пізнавальної діяльності людини в його цілісності і в його реальній діалектиці на різних етапах культурної еволюції людства.

Оперантна поведінка – реакція, яка визначається і контролюється результатом, який прямує за нею. Наприклад, катання на роликовій дошці, гра на фортепіано, метання дротиків і написання власного імені – це зразки оперантної реакції.

Описова психологія – напрям, обгрунтований В.Дільтеєм. ЇЇ предметом є розвинена людина і повнота готового душевного життя. Вона повинна бути описана, зрозуміла і проаналізована у всій своїй цілісності. Кожен стан свідомості одночасно включає в себе інтелектуальну частину (його зміст), стимули і почуття (подобається/не подобається), вольовий компонент як намір, яким спрямовується будь-який мислительний процес.

Павлівська сесія – спільна сесія Академії наук СРСР і Академії медичних наук СРСР, що проходила в Москві з 28 червня по 4 липня 1950 року. Сесія була організована з метою боротьби з впливом Заходу на радянську фізіологію. В ході сесії група радянських фізіологів виступила з критикою на переслідувану групу учених, яких вони звинуватили у відхиленні від вчення І. П. Павлова. Результатом сесії стало те, що радянська фізіологія виявилася ізольованою від міжнародного наукового співтовариства, а психологія як наука практично припинила своє існування.

Пантеїзм – вчення про те, що все є Бог; вчення, що обожнює Всесвіт, природу (пантеїзм як релігійний натуралізм). Пантеїзм має 4 основні форми: теомоністичний пантеїзм наділює існуванням тільки Бога, позбавляючи світ самостійного буття (акосмізм); фізіомоністичний пантеїзм, згідно якого існує тільки світ, природа, яку прихильники цього напряму називають Богом, тим самим позбавляючи Бога самостійного існування; трансцендентний (містичний) пантеїзм, який звичайно позначають як панентеїзм; іманентно-трансцендентний пантеїзм, згідно якому Бог здійснюється в речах.

Паралелізм – душа і тіло скоюють свої операції самостійно та автоматично**.**

Педагогічна психологія, або психологія освіти – розділ психології, який вивчає методи навчання і виховання, що підвищують ефективність виконання освітніх задач, ефективність педагогічних заходів, які поліпшують психологічні аспекти викладання і т.д. За предметом і методом тісно примикає до соціальної психології, з одного боку, і когнітивної психології, з іншого.

Педологія – (грец. *παιδός* – дитя і *λόγος* – наука) – напрям у психології та педагогіці, що ставив за мету об'єднати біологічні, соціологічні, психологічні й інші підходи до розвитку дитини. Виник в кін. XIX ст.

Перипатетика (від грец. «прогулянка», «гуляючі в садах») – наукова школа послідовників Арістотеля, назва якої пов’язана зі схильністю Арістотеля вести свої філософські бесіди під час прогулянок в саду.

Пневма – термін старогрецької медицини і філософії, в стоїцизмі – життєва сила, ототожнювана з логосом-першовогнем, космічне «дихання», дух; в християнстві – «святий Дух», третя особа Трійці.

Поведінковий напрям – як систематичний підхід до діагностики та лікування психічних розладів виник у кінці 50-х рр. На ранніх стадіях розвитку поведінкова терапія визначалася як додаток до «сучасної теорії научіння» до лікування клінічних проблем. Людина тут – продукт свого середовища і одночасно його творець, а поведінка її формується в процесі навчання. Проблеми у людини виникають в результаті поганого навчання, а навчити нормальній поведінці дитину можна засобами підкріплення та імітації.

Порівняльна психологія – розділ психології, що займається еволюцією психіки. Інтегрує дані із зоопсихології, історичної та етнічної психології. Порівнює психічні процеси тварин і людини в онтогенезі та філогенезі, знаходить якісні відмінності, обумовлені соціально-історичними чинниками, розвитком трудової діяльності, суспільного життя, мови і свідомості людини.

Предмет історії психології – це спроби осмислити процес психологічного пізнання, описати його зміст і структуру (сукупність поглядів, ідей, підходів, напрямів і течій, категорій і понять), його інституційні і персонально-особові аспекти а також закономірності та етапи.

Психічний розвиток – закономірна зміна психічних процесів у часі, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях.

Психоаналіз – теоретичний напрям у психології, висхідний до ідей австрійського психіатра і психолога З. Фрейда, спрямований на систематизоване пояснення несвідомих зв'язків через асоціативний процес; 2) особлива методологія дослідження психіки.

Психогенетика – наука про спадковість і мінливість психічних властивостей, виникла на стику психології та генетики. В західній літературі частіше застосовується термін генетика поведінки (*behavioral genetics*).

Психоісторія – напрям у соціології, історії та психології, спрямований на поглиблене дослідження, розуміння і пояснення історичних подій і процесів за допомогою тлумачення індивідуальних, групових і соціальних психічних фактів та чинників. Його творцем вважається Е. Еріксон.

Психологічне знання – знання, що спираються на психологічну фактологію і теоретичні міркування про закономірності та механізми формування, розвитку і функціонування психіки.

Психологічне пізнання – процес отримання психологічного знання.

Психологічний захист - спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, система механізмів, спрямованих на мінімізацію негативних переживань – на усунення або зведення до мінімуму відчуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту, що ставить під загрозу цілісність особистості.

Психологічний тип – характеристика людини з точки зору психології; розряд, категорія людей, з'єднаних на основі якихось зовнішніх або внутрішніх рис, ознак. У К.Юнга – це загальні типи установки, що відрізняються один від одного напрямом свого інтересу, рухом лібідо (інтроверт, екстраверт).

Психологія розвитку – галузь психології, що вивчає психічні зміни людини у міру дорослішання. Вона складається з трьох підгалузей: геронтопсихології, дитячої психології, пре- і перинатальної психології. Досліджує психіку і людський організм у всі вікові періоди та на всіх стадіях, беручи до уваги біологічні, антропологічні, соціологічні та психологічні чинники, що впливають на його розвиток.

Психометрія (психометрика) – дисципліна, що вивчає теорію та методику психологічних вимірювань, включаючи вимірювання знань, здібностей, поглядів і якостей особистості. Психометрія є розділом прикладної статистики.

Психотехніка – ранній етап розвитку психології праці, головною проблемою якого була наукова організація праці; гілка психології, що вивчає проблеми практичної діяльності людей в конкретно-прикладному аспекті.

Психофізика – один із класичних розділів загальної психології, заснований Г.Фехнером, присвячений вимірюванням відчуттів залежно від величин фізичних подразників. В даний час П. складається з двох великих розділів: вчення про чутливість сенсорних систем і вчення про сенсорні шкали.

Психофізіологія – розділ психології, присвячений вивченню ролі біологічних чинників, у тому числі властивостей нервової системи, в реалізації психічної діяльності. Залежно від дослідницької області виділяють психофізіологію відчуттів і сприйнять, мови і мислення, емоцій, уваги, довільних дій, диференціальну психофізіологію.

Раціоналізм – філософський напрям, що визнає розум основою пізнання і поведінки людей.

Реактологія – напрям у вітчизняній психології 20-х рр., заснований К.М.Корніловим. Як основну одиницю аналізу психіки тут пропонувалося розглядати реакцію, об'єднуючу в собі і фізіологічний рефлекс, і психічне переживання. На відміну від рефлексу, реакція виходить не від окремого органу, а від цілісного організму, і властива всім організмам, здатним на рух. На початку 30-х рр. цей напрям був розкритикований.

Рефлексологія – природничонауковий напрям у психології, який розглядає психічну діяльність як сукупність рефлексів, що утворилися в результаті впливу зовнішнього середовища на нервову систему людини. Рефлексологія обмежується вивченням зовнішніх реакцій організму.

Рефлекторна теорія психічного – теорія психічної діяльності, згідно з якою робота психіки забезпечена фізіологічними механізмами: із них одні реалізують сприйняття впливів, другі – перетворення їх у сигнали, треті – планування й регулювання поведінки тощо. В основі кожного поруху нервової системи знаходиться рефлекс (від лат. *reflexus* – відображення) чи реакція організму на подразнення, здійснювана за допомогою нервової системи. Заслуга створення рефлекторної теорії психіки належать І.М. Сєченову й І.П.Павлову.

Ритуали – історично складена форма складної символічної поведінки, впорядкована система дій; виражає певні соціальні та культурні взаємовідносини, цінності.

Самоактуалізація – прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. Згідно А. Маслоу, самоактуалізація – бажання стати всім, чим можливо; потреба в самоудосконаленні, в реалізації свого потенціалу. Згідно К. Роджерсу,

вона – позначення тієї сили, що примушує людину розвиватися на самих різних рівнях – від оволодіння моторними навичками до вищих творчих зльотів.

Самоспостереження – стратегія отримання емпіричних психологічних даних при спостереженні людини за самою собою; спостереження за внутрішнім планом власного психічного життя, що дозволяє фіксувати його прояви – переживання, думки, відчуття та ін.

Святоотецька (духовна) психологія – є системою загальних положень, виділених зі всесвітнього аскетичного досвіду святих отців, що передбачає певну етико-психологічну основу, на якій будуються різні психолого-педагогічні підходи, що визначають основні шляхи і методи досягнення головної мети виховання як онтологічного процесу. Вказуючи на фундаментальну основу духовного виховання особистості, що Священне Писання і Священний Переказ – кодекс безмежної любові і джерело гуманності, святі отці підкреслюють важливе значення всіх відомих у світі наук у засвоєнні вічних начал, даних християнством, поза яких, на думку святих отців, немає істинних шляхів виховання.

Секуляризована етика – система світогляду, звільненого від впливу церкви, що обгрунтовувала поняття «вільної людини», що керується в своїй діяльності тільки розумом.

Сенсуалізм – напрям у теорії пізнання, згідно якому відчуття, сприйняття – основа і головна форма достовірного пізнання. Основний принцип сенсуалізму – «немає нічого в розумі, чого не було б у відчуттях».

Системний підхід – методологічний підхід до аналізу психічних явищ, коли відповідне явище розглядається як система, що не зводиться до суми своїх елементів.

Соліпсизм (від лат. «*solus*» – єдиний і «*ipse*» – сам) – крайня форма суб'єктивного ідеалізму, за якою об'єктивна реальність – продукт свідомості індивіда; заперечення будь-якого буття, окрім власної свідомості.

Структуралізм – напрям у гуманітарному знанні, що сформувалося в 20-х рр. XX ст. і зв'язаний з використанням структурного методу, моделювання, елементів семіотики, формалізації та математизації в лінгвістиці, літературознавстві, етнографії, історії та ін.

Суфізм – містична течія в ісламі, вчення про поступове наближення через містичну любов до пізнання Бога і злиття з ним.

Схоластика – тип релігійної філософії, що характеризується з'єднанням теолого-догматичних передумов з раціоналістичною методикою та інтересом до формально-логічних проблем; отримала найбільший розвиток у Зх. Європі в середні століття.

Табу – в первісному суспільстві система заборон на здійснення певних дій (використання певних предметів, вживання певних слів, особистісні контакти і т.д.).

Телеологія – філософське ідеалістичне вчення, за яким розвиток є здійсненням наперед визначеної мети і все в розвитку природи й суспільства є доцільним.

Теологічне мислення – світогляд середніх віків, основа якого – церковна догма.

Теорія функціональних систем – концепція організації процесів у цілісному організмі, взаємодіючих з середовищем. Розроблена П. К. Анохіним.

Теоцентризм – основа світогляду середніх віків, який утверджує принцип: Бог – все, а людина – його творіння.

Тест – система спеціальних завдань, що дозволяють виміряти рівень розвитку або стан певної психологічної якості чи властивості окремого індивіда – об'єкту спостереження.

Титанізм – в літературі та філософії течія, що надихається революційною боротьбою зі сталим порядком, звичайно з антирелігійним ухилом. Згідно титанізму, людина всесильна і має необмежені можливості.

Томізм – учення Фоми Аквінського і заснований ним напрям католицької філософії та теології, що з'єднав християнські догмати з методом Арістотеля.

Тотеми – клас (обов'язково клас, а не індивід) об'єктів або явищ природи, якому та або інша первісна соціальна група, рід, фратрія, плем'я, іноді навіть кожна окрема стать усередині групи, а іноді й індивід – надають спеціальне поклоніння, з яким вважають себе споріднений зв'язаним і на ім'я якого себе називають.

Тотемізм – уявлення про зв'язок людини з навколишнім світом, припускаюче уявний споріднений союз людини з тим або іншим природним об'єктом – тотемом: твариною, рослиною, неживим предметом, природним явищем.

Тропізм (від грец. *τροπος* – поворот, напрям) – реакція орієнтування клітки, тобто напрям зростання або рухи кліток щодо подразника (хімічного, світлового і ін.).

Фаталізм – (ново-лат. з грец. закінченням, від лат. *fatum* – доля) – вчення, за яким заперечується вільна воля, як двигун людської діяльності; віра в неможливість запобігти приреченим подіям, віра в долю і переконаність в безсиллі людини перед веліннями долі.

Феноменологія – напрям у філософії XX століття, що визначав свою задачу як безпередумовний опис досвіду свідомості, що пізнає, і виділення в ньому сутнісних, ідеальних рис; частина психології, що описує психічні феномени.

Фізіологічна психологія – розділ психології, присвячений вивченню фізіологічних механізмів функцій психічних вищих – фізіологічних процесів, які супроводжують психічні процеси, але в яких психологи не повинна шукати «своїх законів». Підрозділяється на психофізіологію і нейропсихологію.

Філософська психологія – наукове самопізнання людини, на відміну від пізнання одиничних душевних явищ, відокремлених від внутрішньої істоти людини як суб'єкта.

Френологія – висунуте Ф. Галлем вчення про зв'язок психічних особливостей людини або тварини із зовнішньою формою черепа. Основна ідея: кора головного мозку складається з низки центрів, в кожному з яких локалізована певна здатність людини.

Функціоналізм – напрям, що досліджує психічні процеси з погляду їх функції в пристосуванні організму до середовища.

Християнська антропологія – вчення про пізнання християнських догматів як шляху до збагнення істинного блага.

Цінності – поняття, що використовується у філософії та соціології для позначення об'єктів, явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали та виступають завдяки цьому як еталон належного.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Ждан А. Н. История психологии. От Античности до наших дней : учебник для вузов / А. Н. Ждан. – [5-е изд., перераб. и дополн.]. – М. : Академ. Проект, 2004. – 576 с. – («Gaudeamus», «Классический университетский учебник»).
2. История зарубежной психологии (30-е – 60-е годы). Тексты / [Под. ред. П. Я. Гальперина, Н. А. Ждана]. – М. : Московский ун-т, 1986. – 345 с.
3. История психологии (10-30-е гг. периода открытого кризиса) : Тексты / Под ред. П. Я. Гальперина, А. И. Ждан. – Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – 480 с.
4. Корольчук М.С. Історія психології : навч. посібник / М. С. Корольчук, П. П. Криворучко. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 248 с.
5. Лихи Т. История современной психологии / Томас Лихи. – [3-е изд.] – СПб. : Питер, 2003. – 448 с. – (Серия «Мастера психологии»).
6. Марцинковская Т. Д. История психологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т. Д. Марцинковская. – [4-е изд., стереотип.]. – М. : Академия, 2004. – 544 с.
7. Нариси з історії вітчизняної психології / За ред. Г.С.Костюка. – К. : Рад.шк., 1952. – 255 с.
8. Нариси з історії вітчизняної психології XIX – початку XX ст. / За ред Г.С.Костюка. – К., 1959. – 364 с.
9. Психология индивидуальных различий / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – [3-е изд., переработ. и дополн.] – М. : АСТ : Астрель, 2008. – 720 с. – (Хрестоматия по психологии).
10. Роменець В.А. Історія психології Стародавнього світу і Середніх віків / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1983. – 439 с.
11. Роменець В.А. Історія психології епохи Відродження / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1988. – 407с.
12. Роменець В.А. Історія психології Просвітництва / В. А. Роменець. – К. : Вища школа, 1993. – 312 с.
13. Роменець В.А. Історія психології XIX-початку XX ст. / В. А. Роменець – К. : Вища школа, 1995.- 614 с.
14. Роменець В.А. Історія психології XX століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 989 с.
15. Социальная психология : хрестоматия : учебн. пособ. для студ.в вузов / [сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая]. – М. : Аспект Пресс, 2003. – 475 с.
16. Хрестоматия по возрастной психологии : учебн. пособ. для студ. / [сост. Л. М. Семенюк] ; под ред. Д. И. Фельдштейна. – [2-е изд., дополн.]. – М. : Ин-т прак. пс-ии, 1996. – 304 с.
17. Хрестоматия по психологии / Бровина Л. В, Сергеева Т. А. – М. : Флинта, 2008. – 240 с.

18. Шульц Д.П. История современной психологии / Д. П. Шульц, С. Э. Шульц ; пер. с англ. А.В. Говорунов, В.И. Кузин, Л.Л.Царук / [Под ред. А.Д. Наследова]. – СПб. : Евразия, 2002. – 532 с.

19. Ярошевский М.Г. История психологии. От античности до середины XX века / М. Г. Ярошевский. – М. : Академия, 1997. – 416 с.

Додаткова література:

20. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации : учебн. пособие / Е. Е. Вачков. – М. : Междунар. пед. академия, 2001. – 200 с.

21. Ващенко Г. Психологія в СССР // Ващенко Г. Твори. Т.4. Праці з педагогіки та психології. – К. : Школяр-Фада ЛТД, 2000. – С.362-376.

22. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.

23. Губко О.Т. Психология в Киево-Могилянской академии / О. Т. Губко // Вопросы психологии. – 1980. – № 1. – С. 89-95.

24. Костюк Г. С. Элементы диалектики в психологических взглядах Г.С.Сковороды // Избр.психол.труды. – М. : Педагогика, 1099. – С. 248-262.

25. Лучинин А. С. История психологии. Конспект лекций / А. С. Лучинин. – М. : Эксмо, 2008. – 160 с.

26. Малашкина М. М. Популярная история психологии / Марина Михайловна Малашкина. – М. : Вече, 2002. – 480 с.

27. Марцинковская Т.Д. История детской психологии : учебник для студ. пед. вузов / Т. Д. Марцинковская. – М. : ВЛАДОС, 1998. – 272 с.

28. Психологія особистості : словник-довідник / Горностай П., Титаренко Т. (ред.). – К. : Рута, 2001. – 320 с.

29. Психологическая наука в России XX столетия : проблемы теории и истории / [под ред. А. В. Брушлинского]. – М. : Ин-т пс-ии РАН, 1997. – 576 с.

30. Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження (принципи тлумачення текстів першоджерел) / В. А. Роменець // Психологічні проблеми навчання, виховання, активності та розвитку особистості : матеріали звітної наукової сесії Ін-ту пс-гії АПН України. – К., 1995. – С. 4-15.

31. Саугстад П. История психологии. От истоков до нашых дней / Пер Саугстад. – Самара : Бахрах-М, 2008. – 544 с.

32. Хант М. История психологии / Мортон Хант ; пер. с англ. А. В. Александровой. – М. : АСГ МОСКВА, 2009. – 863 с.

33. Холл К., Линдсей Г. Теории личности / Келвин С. Холл, Гарднер Линдсей ; перевод И.Б.Гриншпун. – М. : КСП+, 1997.

34. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с. – (Серия «Мастера психологии»).

Підписано до друку 28.02.2011 р. Формат 60×84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 363
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію №1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-26